

ΡΕΓΓΙΝΑ QUACK - ΜΑΝΟΥΣΑΚΗ

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ

ΦΡΙΚΤΕΣ ΣΚΗΝΕΣ ΛΗΣΤΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ
ΤΟ 1836, ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΦΗΓΗΣΗ
ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΑ ΠΥΚΛΕΡ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ

«ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΑ»

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟΜΟΣ Α' 2 — 2011

ΑΘΗΝΑΙ

PEPINA QUACK-MANOYSAKH

Ἑρευνήτρια

ΦΡΙΚΤΕΣ ΣΚΗΝΕΣ ΛΗΣΤΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ ΤΟ 1836, ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΑ ΠΥΚΛΕΡ

Ὁ κόμης Χέρμαν φόν Πύκλερ-Μούσκαου (Hermann von Pueckler-Muskau, 1785-1871), πού απέκτησε τὸν τίτλο τοῦ πρίγκιπα τὸ 1822, ἦταν ἡγεμόνας δύο μικρῶν κρατιδίων, τοῦ Μούσκαου καὶ τοῦ Μπράνιτς (Brannitz), τὰ ὁποῖα ἐνσωματώθηκαν τὸ 1815 —μετὰ τοὺς Ἀπελευθερωτικούς Ἀγῶνες ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντα— στὴν Πρωσία. Ἄν καὶ ἡ ἀρχικὴ ἐπιθυμία τοῦ Πύκλερ νὰ γίνεῖ διπλωμάτης δὲν ἐκπληρώθηκε, ἐντούτοις μπόρεσε νὰ πραγματοποιήσῃ δύο ἄλλους στόχους στὴ ζωὴ του. Ὁ πρῶτος ἦταν ὅτι ὡς καλλιτέχνης-κηπουρὸς δημιούργησε στίς ἰδιοκτησίες του πάρκα τοπίου, πού ὑπάρχουν ἀκόμη σήμερα καὶ συμπεριλαμβάνονται στὴ λίστα τῶν μνημείων τῆς παγκόσμιας κληρονομιάς τῆς UNESCO, καὶ ὁ δεύτερος ὅτι μὲ τὴν ἐκδοση πολύτομων βιβλίων, κυρίως περιγραφῶν τῶν ταξιδιῶν του, ἔγινε ἓνας ξακουστὸς καὶ δημοφιλὴς συγγραφέας.

Τὸ πρῶτο μεγάλο ταξίδι του, ἀπὸ τὸ 1826 μέχρι τὸ 1829, τὸν ὀδήγησε στὴν Ἀγγλία, τὴ Σκωτία καὶ τὴν Ἰρλανδία. Συνέγραψε ἓνα ἔργο τεσσάρων τόμων γι' αὐτὸ τὸ ταξίδι, πού ἐκδόθηκε τὸ 1830/31 καὶ εἶχε ἀμέσως μεγάλη ἀπήχηση στὸ κοινό. Ὁ ἴδιος ὁ Γκαίτε τὸ ἐπῆνεσε σὲ μὴ μακρὰ πολὺ εὐνοϊκὴ κριτικὴ.

Τὸ 1835 ὁ Πύκλερ ξεκίνησε γιὰ ἓνα ἄλλο μεγάλο ταξίδι πρὸς τὴ Βόρεια Ἀφρική καὶ τὴν Ἀνατολή. Τὸ ταξίδι αὐτὸ διήρκεσε σχεδὸν ἑξὶ χρόνια. Ἀπὸ τὸ Ἀλγέρι πῆγε στὴν Τυνησία. Ἀπὸ ἐκεῖ πέρασε στὴ Μάλτα καὶ ἔφθασε στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἔμεινε ἓνα χρόνο. Συνέχισε τὸ ταξίδι του στὴν Αἴγυπτο, ἔφθασε μέχρι τὴ Συρία καὶ διαμέσου τῶν Ἱεροσολύμων, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Κωνσταντινούπολης γύρισε τελικὰ στὴν Εὐρώπη.

Ὅλο τὸ ἔτος 1836 ὁ Πύκλερ, ἡλικίας 50 χρόνων τότε, τὸ περνάει στὴν Ἑλλάδα. Διασχίζει τὴ χώρα ἀπὸ τὴ μία ἄκρη στὴν ἄλλη. Ἀπὸ τὴν Πάτρα πηγαίνει στὴν Ἀθήνα. Μετὰ ἐπιχειρεῖ μὴ μεγάλη περιοδεία στὴν

Πελοπόννησο, επισκέπτεται επίσης τὰ Ἰόνια νησιά καὶ φτάνει, διὰ μέσου τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδας, πάλι στὴν πρωτεύουσα. Μετὰ ἀπὸ μία ἄλλη ἐξόρμηση στὴν περιοχή τοῦ Μυστρά, ὅπου ἤθελε νὰ ἀποκτήσει μιὰ μεγάλη ἰδιοκτησία, γιὰ νὰ ἐγκατασταθεῖ μονίμως ἐκεῖ, φεύγει μὲ τὸ πλοῖο «Ναυπλία» ἀπὸ τὴ Μονεμβασία. Ἐπισκέπτεται νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν Κρήτη καὶ συνεχίζει τὸ ταξίδι του πρὸς τὴν Αἴγυπτο.

Ἡ περιγραφή τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Πύκλερ στὴν Ἑλλάδα ἐκδόθηκε σὲ τρεῖς τόμους τὸ 1838 καὶ τὸ 1840/41¹. Συνήθως στὰ βιβλία ταξιδιοῦ, γράφει δίκαια ὁ Ἰωάννης Μαζαράκης, «ὁ πληθυσμὸς πολὺ λίγο ἐνδιαφέρει τοὺς ταξιδιωτὲς καὶ οἱ νεότεροι Ἕλληνες εἶναι σὰν νὰ μὴν ἔχουν καμία σχέση μὲ τοὺς ἀρχαίους προγόνους τους, οἱ ἀρχαιότητες εἶναι ἐκείνες ποὺ μετροῦνε.»².

Τὴν ἴδια ἰδέα ἐκφράζει καὶ ὁ πρίγκιπας Πύκλερ. Μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ Μάνη ἀναφέρεται στὸν Ἀγγλο William Martin Leake, ποὺ εἶχε ταξιδέψει τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 19^{ου} αἰῶνα στὴν Ἀνατολὴ καὶ εἶχε δημοσιεύσει, μεταξύ ἄλλων, τὴν περιγραφή τοῦ Μοριᾶ (*Travels in the Morea*) τὸ 1830. Ὁ Leake, γράφει ὁ Πύκλερ, κυνηγοῦσε κάθε ἀρχαία πέτρα καὶ δὲν δίσταζε νὰ ταξιδέψει ὁλόκληρες μέρες κάτω ἀπὸ τὶς πιὸ δυσμενεῖς συνθήκες, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἀνιχνεύσει τὰ ἐλάχιστα ἀπομεινάρια ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Ἔτσι, τὸ βιβλίο του ἔγινε, κατὰ τὴν κρίση τοῦ Πύκλερ, ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ βαρετὰ βιβλία τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας. Ὅσο ἀξιόπιστο εἶναι ὡς ὁδηγὸς τῆς ἀρχαιότητος, τόσο ἐλλιπὲς εἶναι ὡς πρὸς τὴν τωρινὴ Ἑλλάδα. Ποιητικὲς ὁμορφιὲς δὲν ὑπάρχουν καθόλου γιὰ τὸν Leake καὶ παραστατικὲς περιγραφὲς τῆς φύσης καὶ τῶν ἀνθρώπων εἶναι πολὺ σπάνιες.

Ὁ ἴδιος ὁ Πύκλερ θέλει νὰ ξεχωρίζει τόσο ἀπὸ τὸν Leake ὅσο καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους περιηγητὲς. Πράγματι, ἡ δική του περιγραφή τῆς Ἑλλάδας εἶναι πολὺ διαφορετικὴ. Εἶναι ἀριστος γνώστης τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, λογοτεχνίας καὶ τέχνης. Ἀσφαλῶς καὶ συγκινεῖται σὲ κάθε καινούργιο τόπο ποὺ φτάνει, ὅπου καὶ θυμᾶται τοὺς σχετικὸς μύθους καὶ τὰ σχετικὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Ἀλλὰ πέραν αὐτοῦ δὲν ξεχνάει τὴ Νέα Ἑλλάδα καὶ τοὺς Νέους Ἕλληνες.

1. Οἱ τρεῖς τόμοι εἶναι οἱ ἑξῆς: [Pueckler] *Der Vorlaeufer* [Ὁ Πρωτοπόρος], Stuttgart 1838 καὶ *Suedoestlicher Bildersaal* [Νότιο-Ανατολικὴ Πινακοθήκη], τόμ. 2^{ος} καὶ 3^{ος}, Stuttgart 1840/41.

2. Βλ. Πρόλογο τῆς καινούργιας ἐκδόσεως τῆς Σόφης Ν. Παπαγεωργίου, *Περιηγητὲς καὶ ζωγράφοι στὴν Κόρινθο 12^{ος}-19^{ος} αἰῶνας* (Ἱστορικὴ καὶ Ἑθνολογικὴ Ἑταιρεία τῆς Ἑλλάδος), Ἀθήνα 2009, σ. 11.

Ὡς λάτρης τῆς φύσης ἐνθουσιάζεται μὲ τὰ πανέμορφα τοπία, πού συναντάει παντοῦ στὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδιαίτερα στὴν Πελοπόννησο. Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἔχει συνέχεια τὰ μάτια καὶ τὰ αὐτιά ἀνοικτά. Ἔτσι, μαθαίνει γιὰ τὰ προβλήματα τους, τὶς πολιτικὲς ἱντριγκὲς τους ὅπως καὶ γιὰ τὶς καθημερινὲς χαρὲς καὶ λύπες τους. Ὁ Πύκλερ δὲν εἶναι μόνο ἓνας πολὺ ξύπνιος παρατηρητὴς ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἓνας εὐαίσθητος ψυχολόγος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δὲν λείπει ποτὲ ἡ αὐτοκριτική. Ἔτσι, κατορθώνει νὰ σχεδιάσει μιὰ πιστὴ εἰκόνα τῆς κατάστασης τῆς χώρας κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ νεοῖδρυμένου Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Γιὰ τὸ βιβλίο πού ὁ Πύκλερ ἐξέδωσε γιὰ τὸ ταξίδι του στὴν Ἀγγλία, ὁ Γκαίτε ἔγραψε τὸ 1830: «*Αὐτὸ τὸ ταξίδι πραγματοποιήθηκε τὰ τελευταῖα χρόνια, ἐπομένως μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὴν τωρινὴν κατάσταση τῆς χώρας, ὅπως τὴν ἔχει δεῖ καὶ ζήσει ἓνας ἄνδρας, πού διαθέτει πνεῦμα, παρατηρητικότητα καὶ κατανόηση.*» Νομίζω ὅτι τὸ ἴδιο ἀκριβῶς ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Πύκλερ ἀναφορικὰ μὲ τὴν Ἑλλάδα.

Στὴν παρούσα μελέτη ἔχω ἐπιλέξει ὡς κύριο θέμα τὸ πρόβλημα τῆς ληστείας, ὅπως τὸ συνάντησε ὁ Πύκλερ στὴν Ἑλλάδα τὸ 1836. Ἰδιαίτερα κατὰ τὴν διάρκεια τῆς μεγάλης περιόδου του στὴν Πελοπόννησο, πού διήρκεσε συνολικὰ σχεδὸν τέσσερις μῆνες, ὁ Πύκλερ ἦλθε ἀρκετὰ συχνὰ σὲ ἐπαφὴ μὲ αὐτὸ τὸ πρόβλημα. Ἀπὸ πρῶτο χέρι μαθαίνει γιὰ τρομακτικὰ ἐπεισόδια ληστείας μὲ ἀνθρωποκτονίες καὶ βασανιστήρια τῶν θυμάτων. Ὅλα αὐτὰ τὰ διηγεῖται πιστὰ καὶ μὲ κάθε λεπτομέρεια στὸ βιβλίο του. Ἀναμφίβολα, ὁ συγγραφέας μας ἔχει μιὰ προτίμηση γιὰ τὸ γραφικὸ καὶ τὸ ἐξαιρετὸ καὶ ἡ ἀφήγησή του διακρίνεται γιὰ τὴ διεξοδικότητα καὶ τὴν παραστατικότητα. Κύρια ἔννοιά του εἶναι νὰ μὴ γίνεи ποτὲ βαρετὸς στοὺς ἀναγνώστες του. Αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅμως, ὅτι γράφει πράγματα τῆς φαντασίας.

Μποροῦμε νὰ ἐπιβεβαιώσουμε τὴν ἀξιοπιστία τῶν ἀφηγήσεών του μὲ διαφόρους τρόπους. Τὸ ὅτι ὁ συγγραφέας ταξιδιωτικῶν βιβλίων παρουσιάζει τὰ διώματά του κάτω ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ὀπτική, εἶναι φυσικό. Ἐπιπλέον ὁ Πύκλερ νομίζει ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο, γιὰ νὰ θεωρεῖται ἀξιόπιστος ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες του, νὰ προσθέτει τὰ δικά του σχόλια καὶ τὴ δική του κριτικὴ στὰ γεγονότα πού διηγεῖται. Θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια ὅτι ὁ Πύκλερ λαμβάνει συχνὰ θέση γιὰ τὴ γενικὴ κατάσταση τῆς Ἑλλάδας, ὅπως καὶ γιὰ τὴν πολιτικὴ τῆς κυβέρνησης. Στὸ εἰδικὸ μας θέμα τῶν ληστειῶν ἡ ἀξιοπιστία του ἀποδεικνύεται μεταξὺ ἄλλων καὶ ἀπὸ τὴ σωστὴ ἀναφορὰ τῶν ὀνομάτων. Π.χ. ἡ μεγάλη ληστεία πού ἔγινε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1836 στὴ Βοστίτσα, στὸ σπῖτι τοῦ μεγάλου γαιοκτήμονα Μεσσηνέζη, καὶ στὴν ὁποία ὁ ἴδιος ὁ Πύκλερ θὰ εἶχε παρὰ

λίγο μιὰ τραγική ανάμιξη, περιγράφεται στο βιβλίο του μὲ πάρα πολλές λεπτομέρειες, ὅπου καὶ παραθέτει τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν ἐμπλεκομένων προσώπων³.

Ὅπως ἀνέφερα ἤδη στὴν εἰσαγωγή, ὁ Γερμανὸς πρίγκιπας Πύκλερ, στὸ πλαίσιο τοῦ μεγάλου ταξιδιοῦ του πρὸς τὴ Βόρεια Ἀφρική καὶ τὴν Ἀνατολή, ἔμεινε ὅλο τὸ ἔτος 1836 στὴν Ἑλλάδα. Ὁ πρῶτος σταθμὸς του εἶναι ἡ Πάτρα. Ἐκεῖ ἔρχεται πολὺ γρήγορα ἀντιμέτωπος μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ληστείας. Μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες μέρες τῆς διαμονῆς του κάνει ἕναν περιπάτο πρὸς τὸ παλαιὸ κάστρο. Τὸ μόνο ὄρθιο κτήριο, ποὺ βρίσκει ἐκεῖ, εἶναι ἕνας μεγάλος τετραγωνικὸς πύργος, στὸ δάθος τοῦ ὁποῖου ἀντιλαμβάνεται μιὰ εἰκοσαριά φονιάδες καὶ ληστὲς ποὺ τὸν ὑποδέχονται μὲ βρισιὲς καὶ κατάρες. Πρόκειται γιὰ μεγάλους ἐγκληματίες, συλλογίζεται ὁ Πύκλερ, ὅμως οἱ συνθήκες, ποὺ οἱ ἄνδρες κρατοῦνται ἐκεῖ μέσα, τοῦ φαίνονται πολὺ ἀπάνθρωπες, ἀφοῦ δὲν ἔχουν ξύλα, γιὰ νὰ ἀνάβουν φωτιά καὶ πρέπει νὰ ξαπλώνουν στὴ γυμνὴ πέτρα.

Κατὰ τὰ ἄλλα ὁ Πύκλερ ἔχει ἀκούσει ὅτι στὴν περιοχή τῆς Πάτρας καὶ γενικὰ στὴν Πελοπόννησο ἡ ἡσυχία ἔχει ἀποκατασταθεῖ. Ἀντίθετα, ἡ Ρούμελη καὶ τὰ πρὸ δόρεια μέρη τοῦ βασιλείου εἶναι γεμάτα ἀπὸ συμμορίες ληστῶν, γεγονὸς ποὺ ἀποθαρρύνει κάθε ταξιδιώτη καὶ ἀναγκάζει τὸ στρατὸ σὲ ἕνα συνεχὲς ἀνθρωποκυνηγητό. Ὅμως, οἱ ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν ληστῶν, κάτω ἀπὸ τὸν στρατηγὸ Γκόρντον καὶ τὸν στρατηγὸ Πίζα, δὲν εἶχαν ἀκόμη κανένα ἀποτέλεσμα. Πρόσφατα, μάλιστα, ὁ Βαυαρὸς λοχαγὸς Κράους, ποὺ τόλμησε μιὰ ἐπιχείρηση χωρὶς ἀρκετοὺς χωροφύλακες γιὰ τὴν προστασία του, δολοφονήθηκε μαζί μὲ τὸν ἀγγελιοφόρο του. Πρόκειται γιὰ ἕναν πραγματικὸ πόλεμο, ποὺ ἀποδίδεται γενικὰ στὸ ἀπερίσκεπτο μέτρο τῆς Ἀντιβασιλείας νὰ διαλύσει τὰ ἐθνικὰ σώματα, ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 5000 ἄνδρες. Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Πύκλερ ὁ Καποδίστριας ἔπραξε πολὺ πρὸ σοφά. Εἶχε ἐνώσει ὅλα αὐτὰ τὰ σώματα γιὰ νὰ τὰ κρατήσει κάτω ἀπὸ τὸν ἑλεγχό του. Οἱ ἐξεγέρσεις ποὺ ταράζουν καὶ παραλύουν τώρα αὐτὴ τὴν ὁμορφὴ χώρα, γράφει, ὀφείλονται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ σὲ αὐτοὺς τοὺς ἄνεργους στρατιῶτες ποὺ δηλώνουν ὅτι μὲ τὸ δίκιο τους πολεμοῦν τὴν κυβέρνηση, ποὺ, χωρὶς λόγο, τοὺς στέ-

3. Τὸ ὅτι σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ πολλὰ ὀνόματα, ποὺ ἀναφέρει ὁ Πύκλερ, ὑπάρχουν ὀρθογραφικὰ λάθη ἢ ὀρισμένες παραμορφώσεις, ἐξηγεῖται τόσο ἀπὸ φωνητικές παρεξηγήσεις ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἀπόδοση μὲ λατινικὰ γράμματα. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι ὁ Πύκλερ ἔστειλε τὰ χειρόγραφα του στὴ Γερμανία, ὅπου οἱ τόμοι τοῦ ἔργου του ἐκδόθηκαν ὄντας αὐτὸς ἀπών, ἀφοῦ δὲν εἶχε ἀκόμη ἐπιστρέψει ἀπὸ τὸ μεγάλο ταξίδι του στὴν Ἀνατολή.

ρησε τὴ δάση τῆς διατροφῆς τους. Ἐπιπλέον, αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἰδι-
αίτερα ἐπικίνδunami, διότι ξέρουν τὴν τέχνη τοῦ πολέμου· δὲν δρουν σὰν
ἀπλοὶ ληστὲς ἀλλὰ μὲ σύστημα καὶ πολλὰς φορὲς διαθέτουν μιὰ ἀπί-
στευτὴ τόλμη.

Μετὰ ἀπὸ ἀρκετὲς μέρες ἀδιαθεσίας λόγω τοῦ ἀνθυγιεινοῦ κλίματος
τῆς Πάτρας ὁ Πύκληρ κάνει μιὰ ἐκδρομὴ μὲ συνοδὸ τὸν Βαυαρὸ ἀνθυπο-
λοχαγὸ Τύννερμαν, πού τὸν ἐξυπηρετεῖ καὶ ὡς διερμηνέας. Σὲ μιὰ ἀπό-
σταση δύο ὥρων ἀπὸ τὴν πόλη φτάνουν σὲ ἓνα μύλο ἀρκετὰ μεγάλο, γρα-
φικὰ ἀκουμπισμένο στοὺς βράχους. Ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ μύλου, πρὶν ἀπὸ
μερικὸν μῆνες, εἶχε πέσει θῦμα μιᾶς συμμορίας ληστῶν, πού δροῦσαν
ἀκόμη σὲ αὐτὴ τὴν ὄρεινὴν περιοχὴ, καὶ διηγεῖται στοὺς ἐκδρομεῖς τὴν τρο-
μακτικὴ ἱστορία τῆς ἐπίθεσης. Ἐπειδὴ ἡ λεία φάνηκε πολὺ φτωχὴ στοὺς
ληστὲς, ἔκοψαν, κατὰ τὸν ἑλληνικὸ τρόπο, τὴ μῦτη καὶ τὰ αὐτιά τοῦ μυ-
λωνᾶ. Ὅταν αὐτὸς σήκωσε τώρα τὰ πυκνὰ μαλλιά του, φάνηκε ὅτι τὰ
αὐτιά ἦταν κομμένα σὰν μὲ ἓνα ξυράφι, ἐνῶ ἡ μῦτη του κρεμόταν ἀκόμη
ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ὅταν οἱ ληστὲς διώχθηκαν ἀπὸ ἀνδρώπους πού προσέ-
τρεξαν σὲ βοήθεια. Ἔτσι ἡ μῦτη, ἔστω καὶ ἄμορφη, μποροῦσε νὰ κολλήσει
καὶ πάλι. Πάντως, καταλήγει ὁ Πύκληρ, αὐτὸς ὁ καημένος, θὰ μείνει γιὰ
ὅλη τὴ ζωὴ του φοβερὰ παραμορφωμένος⁴.

Μετὰ ἀπὸ διαμονὴ περίπου 6 ἑβδομάδων στὴν Πάτρα ὁ Πύκληρ
ἔχει τὴν αἴσθησις ὅτι ἔχει ἐξαντλήσει ὅλα τὰ ἀξιοθέατα, ὅπως καὶ τὶς
γνωριμίες μὲ τὸν κόσμον, καὶ ὀρίζει τὴν 26^η Φεβρουαρίου (τοῦ 1836) ὡς
ἡμέρα ἀναχώρησης. Ὁ πρῶτος σταθμὸς του θὰ ἦταν ἡ Βοστίτσα
(Αἷγιο), ὅπου θὰ τὸν περιμένε ὁ πιὸ πλούσιος γαιοκτήμονας, ὁ κύριος
Μεσσηνέζης, γιὰ νὰ τὸν φιλοξενήσει στὸ σπίτι του. Ὅμως ὁ Πύκληρ
ἀναβάλλει τὴν ἀναχώρησή του, διότι τὰ δύο ἀγαπημένα σκυλιά του, ὁ
Φράντσης καὶ ἡ Νόρμα, πιστοὶ συνοδοὶ του, ἔχουν ἐξαφανιστεῖ. Τὰ σκυ-
λιὰ ξαναβρίσκονται τὸ πρωὶ τῆς ἐπόμενης μέρας, ἀλλὰ μιὰ εἴδησις πού
φτάνει στὴν Πάτρα πείθει τὸν Πύκληρ ὅτι ἡ σκύλα Νόρμα εἶναι ὁ Ἄγα-
θοδαίμονάς του, ἀφοῦ τὸν προφύλαξε ἀπὸ θανάσιμον κίνδυνον. Ἡ τρομα-
κτικὴ εἴδησις, τὴν ὁποία ὁ Πύκληρ μαθαίνει διὰ μέσου τοῦ Ἀγγλου προ-
ξένου καὶ κατόπιν διὰ μέσου τοῦ νομάρχου, ἀφορᾷ μιὰ ἐπίθεση ληστῶν
στὸ σπίτι τοῦ κυρίου Μεσσηνέζη στὴ Βοστίτσα. Ὁ Πύκληρ δὲν θεωρεῖ
ἄσκοπον νὰ καταγράψει κατὰ λέξη στὸ ἡμερολόγιό του τὴν πολυσέλιδη
ἐκθεση ἀναφορικὰ μὲ τὸ συμβάν, τὴν ὁποία ὁ κύριος Μεσσηνέζης

4. Τὸ ἴδιο μαρτύριο ἀκριβῶς ἔπαθε, στὶς ἡμέρες μας, μιὰ νέα γυναίκα στὸ
Ἀφγανιστάν ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Ταλιμπάν. Βλ. Ἐφημερίδα «Δημοκρατία», 9 Δεκ.
2010, σ. 31.

ἔστειλε στὸν Ἀγγλο κάτοικο τῆς Πάτρας κύριο Γουόουντ (Wood) καὶ τὴν ὁποία ἡ κόρη τοῦ Ἀγγλου προξένου, ἡ δεσποινίδα Νίνα, μετέφρασε ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ στὰ ἀγγλικά γιὰ τὸν Πύκλερ.

Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ὥς ἑξῆς:

«Ὁ κύριος Μεσσηνέζης πρὸς τὸν Κύριο Γουόουντ

*Γῆν 15^η τοῦ μηνῆ, ἡμέρα Τετάρτη, καθόμουν μαζί με τὴν οἰκογένειά μου καὶ τὸν κύριο Παναγῆν Χρυσανθόπουλο στὸ γραφεῖο μου, ὁπότε ἄνοιξε ἡ πόρτα καὶ ἓνας ξένος κοίταξε μέσα. Νόμισα πὼς ψάχνει κάποιον καὶ δὲν τοῦ ἔδωσα σημασία. Γρήγορα ὅμως κατάλαβα ὅτι ἔκανα λάθος, διότι, ὅταν μετὰ ἀπὸ ἓνα τέταρτο περίπου ἡ κόρη μου δγῆκε γιὰ νὰ φέρει ἓνα ποτήρι νερό, ξαφνιάστηκε ἀπὸ τὴν παρουσία δύο ὄπλισμένων ἀνδρῶν ποὺ τῆς φώναξαν “Σταμάτα, σκρόφα!”. Ἀφοῦ κατάλαβε ἀμέσως τὸν κίνδυνο, ἔκανε ὀπισθεν στὸ δωμάτιο, ὅπου καθόμασταν ἐμεῖς, καὶ κλείνοντας τὸ σύρτη, μᾶς φώναξε φοβισμένη: “Πατέρα, ὑπάρχουν ληστὲς στὸ σπίτι!”. Ἐγὼ σφράγισα ἀμέσως τὴν πόρτα, ἄνοιξα τὰ παράθυρα καὶ ὅλοι μαζί καλέσαμε γιὰ βοήθεια ἀπ’ ἔξω. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ ἀνηψιός μου Μᾶρκος μετὰ τὸ δάσκαλό του τῆς μουσικῆς εἶχαν ἀκούσει τὸ θόρυβο στὸ διπλανὸ δωμάτιο καὶ ἔτρεξαν γιὰ νὰ ἰδοῦν τί συμβαίνει. Ὅμως, οἱ ληστὲς τοὺς ἐπίασαν ἀμέσως, τοὺς τραυμάτισαν βαριά, τοὺς τράβηξαν μέχρι μπροστὰ στὴν πόρτα μας καὶ τοὺς ἀνάγκασαν νὰ μᾶς φωνάξουν ὅτι, ἐὰν δὲν ἀνοίγαμε ἀμέσως, οἱ ληστὲς θὰ τοὺς σκοτώσαν χωρὶς ἄλλο. Συγχρόνως οἱ ληστὲς ἄνοιξαν μιὰ τρύπα στὴν πόρτα μετὰ ἓνα μικρὸ πελέκι, ἐνῶ οἱ σύντροφοί τους ἔριξαν τουφεκιὲς ἀπὸ τὸ παράθυρο καὶ τραυμάτισαν τὸν γιό μου, τὸ Σωτήρη, μετὰ τρεῖς μπάλες στὸ στήθος. Ἀφοῦ κατάλαβα ὅτι δὲν εἶχε ἔρθει καμιὰ βοήθεια ἀπ’ ἔξω καὶ φοβόμεν, μετὰ τὸ δίκιο, ὅτι οἱ ληστὲς θὰ εἰσέρχονταν διαίως καὶ στὴν ὁργὴ τοὺς δὲν θὰ ἄφηναν κανέναν ἀπὸ μᾶς ζωντανό, ἄνοιξα μόνος μου τὴν πόρτα. Τέσσερις ἄνδρες ὄπλισμένοι ἀπὸ τὸ κεφάλι μέχρι τὰ πόδια, μετὰ γυμνὸ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, μπηγὴν φωνάζοντας: “Δῶσε τὰ λεφτά σου, παλιο-κερατᾶ!”»**

* (Ὑποσημείωση τοῦ συγγραφέα: Αὕτῃ εἶναι ἡ ἀγαπημένη βρισιὰ τῶν λαϊκῶν Ἑλλήνων τὴν ὁποία ἡ δεσποινὶς Νίνα δὲν κατάλαβε, φυσικά. Γι’ αὐτὸ ἔπρεπε νὰ παρακαλέσω κάποιον ἄλλον νὰ μοῦ μεταφράσει αὕτῃ τὴ λέξη.)

«Κουνώντας ἄγρια τὰ σπαθιά τους ἀπείλησαν νὰ με σκοτώσουν, ἀλλὰ ἡ κόρη μου, ἡ Ζωή, πετάχτηκε μπροστὰ μου γιὰ νὰ με καλύψει μετὰ τὸ σῶμα τῆς καὶ τραυματίστηκε βαριά στὸ στήθος καὶ τὸν ὦμο. Προσπάθησα νὰ καλοπιάσω, ὅσο μποροῦσα, τοὺς ἐξοργισμένους. Τοὺς ἄνοιξα τὸ γραφεῖο μου καὶ τοὺς ἔδωσα μετὰ τὴ σειρὰ 1350 φράγκα, 1000 κολονάτα,

145 σουφορίνια και 8 ισπανικά ντουμπλόνια.⁵ Τη συλλογή των αρχαίων μου και τα ρολόγια μας τα είχαν ήδη πάρει μόνοι τους. Άλλα όλα αυτά δέν τους ικανοποίησαν. Ζήτησαν επιπλέον τα κοσμήματα με τα όποια, όπως έλεγαν, είχαμε καμαρώσει, όταν πέρασε από εδώ ο βασιλιάς. Η Ζωή, που αίμορραγοῦσε και είχε σχεδόν χάσει τις αίσθήσεις της, τους έδωσε το κλειδί του δωματίου της.

Μόνο τότε οι κάτοικοι της πόλης και μερικοί χωροφύλακες άρχισαν να συγκεντρώνονται στην πλατεία μπροστά από το σπίτι μας, το οποίο σιγά σιγά περικύκλωσαν όλο. Ο αδελφός του Πιλάτου, ο Νικόλας, διέσχισε κρυφά τον κήπο, σκαρφάλωσε μέχρι το παράθυρο, απ' όπου έβλεπε τη σκάλα του σπιτιού. Εκεί είδε τον αρχηγό των ληστών, το Σωτήρη Χοντρογιάννη, που ανέβηκε αυτή τη στιγμή στο δωμάτιο της Ζωής για να πάρει τα κοσμήματα. Τον πυροδόλησε απ' ευθείας και τον τραυμάτισε τόσο βαριά που κατέρρευσε. Οι σύντροφοί του προσήλθαν άμέσως για να τον βοηθήσουν και, ενώ ασχολούνταν μαζί του, εγώ τους έφερα μερικά μπουκάλια ρούμι, από τα όποια ήπιαν διαστικά τόσο πολύ, ώστε μετά από λίγο δρισκόντουσαν σε κατάσταση ήμυμης. Παρά ταῦτα όλοι, εκτός από τον τραυματισμένο, γύρισαν μετά από λίγο στη θέση τους και συνέχισαν να ψάχνουν όλο το σπίτι. Μετά από μισή ώρα περίπου δύο ακόμη απ' αυτούς τραυματίστηκαν από μπάλες που ρίχτηκαν από το δρόμο. Όταν είχαν τελειώσει τη δουλειά τους, άρχισαν, με όλη την άνεσή τους, να διαπραγματεύονται με τον κόσμο έξω. Η πρότασή τους ήταν να τους δώσουν τους κυρίους Μιχάλη και Δημήτρη Μελετόπουλους σαν όμηρους, τους όποιους θά αφήναν ελεύθερους τη στιγμή που θά έδωγαν από την πόλη. Άλλιως θά μάχονταν μέχρι την τελευταία πνοή τους.

Όση ώρα από τις δύο πλευρές οι άνθρωποι σκέφτονταν τί έπρεπε να κάνουν, υπήρχε ήσυχία. Τότε καλέσαμε από το παράθυρο χειρουργούς για να επιδέσουν τους τραυματίες μας και τους τραυματίες των ληστών. Έν τῷ μεταξύ οι ληστές συνέχισαν να πίνουν ρούμι και μās άφησαν έντελως αφύλακτους στο γραφείο μου. Εμείς τότε άρπάξαμε την ευκαιρία· κατεβάσαμε τόν Τζόν από την ταράτσα και αυτός είδοποίησε τόν κόσμο ότι μόνο τέσσερις άτραυματίστοι ληστές είχαν μείνει στο σπίτι. Τότε

5. Για τα διάφορα ευρωπαϊκά νομίσματα που κυκλοφορούσαν στις ελληνικές αγορές, βλ. την πολύ έννημερωτική μελέτη της Εύτυχίας Δ. Λιάτα, «Φλωρία δεκατέσσερα στένουν γρόσια σαράντα. Η κυκλοφορία των νομισμάτων στον ελληνικό χώρο, 15^{ος}-19^{ος} αϊ.», Κέντρο Νεοελληνικών Έρευνών Έθνικού Ίδρύματος Έρευνών, αρ. 58, Αθήνα 1996. Ίδιαίτερα για τα εδώ άναφερόμενα νομίσματα, βλ. σσ. 136-137.

ὁ Νικόλας ἀνέβηκε ἀμέσως στήν ταράτσα καί μόλις μπήκε μέσα στοῦ σπίτι συνάντησε δύο ἀπό τοὺς κακοποιούς, τοὺς ὁποίους, μεθυσμένοι ὅπως ἦταν, κατάφερε νὰ τοὺς ἀφοπλίσει μὲ τὴν βοήθεια τῆς ὑπηρετριάς μας, τῆς Μαριγῶς. Κατόπιν αὐτοῦ ἡ ὡραία παρέα μας μπήκε σὲ συναγερμὸ καὶ ἀποσύρθηκε, οἱ μὴ πληγωμένοι ὅπως καὶ οἱ τραυματίες, στοῦ ὑπόγειο. Τότε ἀνοίξαμε γρήγορα τὴν πόρτα, ὁ κόσμος μπήκε μέσα καὶ τόλμησε ἐπὶ τέλους νὰ ἐπιτεθεῖ στοὺς ληστές. Μετὰ ἀπὸ μιὰ σύντομη συμπλοκὴ συνελήφθησαν οἱ τρεῖς τρομεροὶ ἀδελφοὶ Σωτήρης, Ἀνδρουτσὸς καὶ Γεώργιος Χοντρογιάννης, ὁ ἐξάδελφός τους Κατσαβός, ὁ Ἀγύρης Οἰκονομόπουλος καὶ ὁ Σωτήρος Κωνσταντόπουλος, οἱ ὁποῖοι πρὶν συλληφθοῦν, εἶχαν σκοτώσει ἀκόμη δύο πολῖτες, τὸν Λούρβα καὶ τὸν Καρνέλη, καὶ εἶχαν τραυματίσει μερικoὺς ἄλλους. Ἀργότερα ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς ληστές κατόρθωσε νὰ δραπετεύσει, πιθανῶς μετὰ ἀπὸ συνεννόηση μὲ τοὺς κατοίκους τῆς πόλης. Ἔτσι τελείωσε αὐτὸ τὸ τραγικὸ συμβάν. Ὁ γιός μου Σωτήρης καὶ ὁ ἀνηψιός μου Μᾶρκος, ἡ κόρη μου Ζωή, ὁ μαέστρος Ζάκυνθος καὶ ἡ ὑπηρετρία Μαριγῶ ἦταν ὅλοι τραυματισμένοι, οἱ μὲν πιὸ πολὺ οἱ δὲ πιὸ λίγο, καὶ τὸ πλῆθος, ὅχι οἱ ληστές ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὰ πῆραν ὅλα πίσω, ἐπωφελήθηκε ἀπὸ τὴν εὐκαιρία γιὰ νὰ ὑπεξαιρέσουν χρήματα καὶ πράγματα ἀξίας 4000 κολωνάτων ἀπὸ τὸ σπίτι μου καὶ δὲν ὑπῆρχε τρόπος νὰ τοὺς ἐμποδίσουμε».

Μετὰ ἀπὸ τὴν πιστὴ ἀπόδοση τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κυρίου Μεσσηνέζη πρὸς τὸν κύριο Γουοῦντ στὴν Πάτρα, ὁ Πύκλερ προσθέτει τὰ δικά του σχόλια σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῶν ληστειῶν στὴν Ἑλλάδα. Αὐτὰ τὰ σχόλια εἶναι, νομίζω, ἐξ ἴσου ἐνδιαφέροντα, ὥστε νὰ τὰ ἀποδώσω καὶ αὐτὰ σὲ κατὰ λέξη μετάφραση:

«Αὐτὴ ἡ ἐπιστολή, γράφει ὁ Πύκλερ, δὲν διακρίνεται μόνο γιὰ τὴν ἀπλότητά της, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενό της ρίχνει, νομίζω, ἀπὸ διάφορες ἀπόψεις ἓνα πολὺ χαρακτηριστικὸ φῶς στὶς συνθήκες τῆς ἠθικῆς πού ἐπικρατοῦν σὲ αὐτὴ τὴν ἄτυχη χώρα καὶ τίς ὁποῖες δὲν μπορούμε νὰ φανταστοῦμε στὴν Εὐρώπη. Φανταστεῖτε τί ἔγινε ἐδῶ: Μιὰ μικρὴ ὁμάδα ληστῶν παρέμεινε πάνω ἀπὸ ἑξὶ ὥρες σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ πλούσια σπίτια μᾶς ἀρκετὰ σημαντικῆς πόλης. Κατ' αὐτὴ τὴ διάρκεια διαπραγματεύονταν μὲ ὅλη τὴν ἀνεσὶ τους μὲ τὸ λαό, ἔτρωγαν καὶ ἔπιναν ἥσυχα, δέχθηκαν μάλιστα χειρουργοὺς γιὰ νὰ τοὺς ἐπιδέσουν τίς πληγές τους καὶ μόνο στοῦ τέλους ἄρχισαν νὰ ἀνησυχοῦν γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους. Ἐπιπλέον, στὴν πρώτη ἀνάκρισή τους οἱ ἀδελφοὶ παραπονέθηκαν σφοδρὰ ὅτι ψεύτικοι φίλοι τοὺς εἶχαν ἀπατήσει καὶ ἀπείλησαν νὰ πάρουν ἄγρια ἐκδίκηση. Οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ Χοντρογιανναῖοι ἦταν ἀπὸ πολὺ καιρὸ ὁ μεγάλος τρόμος τῆς Πελοποννήσου καὶ ἦταν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι πού ἔκοψαν τὴ μύτη καὶ τὰ

αὐτιά τοῦ μυλωνᾶ, τὸν ὁποῖο ἀνέφερα πρὶν, ὅπως καὶ σὲ ἄλλους δύο κατοίκους τῆς Πάτρας. Ἔχουν ἐπίσης πράξει ἓνα σωρὸ ἄλλες ληστείες καὶ δολοφονίες, ἔτσι ὥστε ἀπὸ ἀρκετὸ καιρὸ νὰ καταζητοῦνται μὲ ἀμοιβὴ 6000 δραχμὲς κατὰ κεφάλι. Παρὰ ταῦτα κανένας Ἑλληνας δὲν ἤθελε νὰ κερδίσει αὐτὴ τὴν ἀμοιβή, ὅσο εὐκολο θὰ ἦταν γιὰ μερικὸν ἀπ' αὐτοὺς, μέχρι ποῦ τελικὰ οἱ ἀδελφοί, ἐμπιστευόμενοι ὑπερβολικὰ τὰ μέσα ποὺ εἶχαν στὴ διάθεσή τους, προκάλεσαν οἱ ἴδιοι τὴν καταστροφὴ τους. Εἶναι σαφές, λοιπόν, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἄνδρες δὲν εἶχαν μόνο τοὺς δικούς τους ὁπλοὺς, ἀλλὰ ἦταν μάλιστα σὲ ἓνα ὀρισμένο βαθμὸ **δημοφιλεῖς καὶ ὁ λαὸς πρὸ πολὺ φοβάται αὐτοὺς παρὰ τὴν κυβέρνησή⁶.**

Συγχρόνως μὲ αὐτὴ τὴν ἐπιστολὴ ἔφτασε καὶ ἡ ἐξῆς εἶδηση, ποὺ εἶναι γενικὰ ἀνησυχητικὴ: Στὴ γειτονικὴ Ροῦμελὴ ἐμφανίστηκε ἓνας μέχρι τώρα ἄγνωστος ἀρχηγός, ὁ καπετὰν Κούτρας. Αὐτός, ἐπικεφαλῆς ἄνω τῶν 100 ἀνδρῶν, ἔκαψε, στὴν πρώτη ἐμφάνισή του, τὸ χωριὸ Λεπενοῦ· τὸ λήστεψε ἐξ ὁλοκλήρου καί, ἀφοῦ οἱ κάτοικοι εἶχαν φύγει, σκότωσε μὲ ἀνήκουστη ἀγριότητα 16 παιδιὰ καὶ 7 γυναῖκες ποὺ εἶχαν μείνει πίσω.

Σύμφωνα μὲ τίς τελευταῖες εἰδήσεις, σχεδὸν ὅλο τὸ δόρειο μέρος τῆς Ἑλλάδας βρίσκεται σὲ μιὰ παρόμοια κατάσταση καὶ πιστεύεται ὅτι, μὲ τὴν κρυφὴ ὑποστήριξη τῶν Τούρκων, οἱ τέως ἐλληνικὲς ἐθνικὲς μονάδες, ποὺ τόσο ἀνόητα διαλύθηκαν ἀπὸ τὴν κυβέρνησι, ἐτοιμάζονται γιὰ μιὰ μεγάλῃ ἐξέγερση. Αὐτὲς εἶναι δυσάρεστες προοπτικὲς γιὰ ἓναν εἰρηνικὸ ταξιδιώτη!⁷.

Λόγω ὅλων αὐτῶν τῶν δύσκολων συνθηκῶν ὁ Πύκλερ ἀναβάλλει γιὰ ὀρισμένο καιρὸ τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ τὴν Πάτρα. Ἔτσι, ἔχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσει προσωπικὰ τοὺς ληστὲς ποὺ ἔκαναν τὴν ἐπίθεσιν στὸ σπίτι τοῦ κυρίου Μεσσηνέζη στὴ Βοστίτσα. Μαζὶ μὲ τὸ νομάρχην τῆς Πάτρας ἐπισκέπτεται, γιὰ δευτέρην φορὰ, τὴν κορβέτα τοῦ Κανάρη ποὺ βρίσκεται αὐτὴ τὴν περίοδο στὸν κόλπο τῆς Πάτρας⁸.

6. Τὰ ἔντονα γράμματα εἶναι τοῦ συγγραφέα.

7. Ἐπιστολὴ τοῦ κου Βενέζη καὶ τὰ σχόλια τοῦ Πύκλερ, βλ. *Suedoestlicher Bildersaal*, τόμ. 2^{ος} (1840), σσ. 86-95.

8. Ὁ Πύκλερ συνάντησε τὸν παγκοσμίου φήμης ἥρωα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως, τὸν Κανάρη, γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἓνα μεγάλο χορὸ ποὺ ἔδωσε ὁ Ἀγγλὸς πρόξενος στὴν Πάτρα μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐορτὴ τῆς Πρωτοχρονιάς. Λίγες μέρες ἀργότερα ὁ Πύκλερ ἐπισκέπτεται, μαζὶ μὲ τὸ νομάρχην, τὸν Κανάρη στὴν κορβέτα του. Γιὰ τὸ πλοῖο ἀναφέρει ὅτι εἶναι ἐφοδιασμένο μὲ 18 κανόνια καὶ ὅτι εἶναι τὸ μοναδικὸ ἱστιοφόρο μὲ τρία κατάρτια ποὺ ἀνήκει στὸ ἐλληνικὸ ναυτικόν. (Βλ. *Suedoestlicher Bildersaal*, τόμ. 2^{ος}, σσ. 73 κ. ἐπ.). Ἀπὸ τὴ συζήτηση ποὺ εἶχε μὲ

Ἐκεῖ εἶχαν ὀδηγήσει τοὺς πέντε αἰχμαλώτους.

Ὁ Πύκλερ γράφει κατὰ λέξη:

«Ἐδῶ μάθαμε ὅτι οἱ τρεῖς Χοντρογιανναῖοι ἔχουν ἀκόμη τέσσερις ἄλλους ἀδελφούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ δύο εἶναι ἐξ ἴσου διαβόητοι ληστές καὶ εἶναι ἤδη φυλακισμένοι στὸ Παλαμῆδι στὸ Ναύπλιο, ἐνῶ οἱ ἄλλοι δύο, μέχρι στιγμῆς, τρέφονται ἄνετα μὲ τὴ δουλειὰ τῶν χειρῶν τους. Ὅλοι ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πιὸ μικρὸ ἦταν πρὶν στρατιῶτες ἢ ἀξιωματικοὶ στὸν ἐλληνικὸ τακτικὸ στρατό, ὁ ὁποῖος διαλύθηκε σὲ μιὰ κακὴ συγκυρία ἀπὸ τὴν Ἀντιβασιλεία. Γιὰ αὐτὸ τὸ λόγο μόνο, ὅπως ἰσχυρίστηκαν, ἄρχισαν τὴν τωρινὴ δουλειὰ τους, μετὰ ὅμως τὴ συνέχισαν γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τοὺς ἀδελφούς τους. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι ὅλη ἡ ἀλήθεια, ἀφοῦ οἱ πιὸ μεγάλοι ἀδελφοὶ εἶχαν ἤδη ἐπιδοθεῖ στὸ ἴδιο “ἐπάγγελμα” ὅταν κυβερνοῦσε ὁ Καποδίστριας.

Γιὰ τὴν ἀνάκριση ἔφεραν τώρα τὸν καθένα ξεχωριστὰ ἀπὸ τὸ κάτω κατάστρωμα τοῦ πλοίου. Ὁ πιὸ μεγάλος ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς [Ἀνδρουτσὸς Χοντρογιάννης], ἓνας κοντὸς καὶ χονδρὸς ἄνδρας, πού εἶχε μόνο ἓνα ἐλαφρὸ τραῦμα στὸ κεφάλι, εἶχε πονηρὸ ὕφος· κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως εἶχε κάτι πραγματικὰ καλόκαρδο καὶ εἶχε, ὅπως καὶ οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς ἀδελφοί, περιποιημένα ἀπαλὰ χέρια καὶ μιὰ εὐγενικὴ συμπεριφορὰ, ἔτσι ὥστε ἡ ἀνάκριση νὰ πάρει τὸ χαρακτήρα μιᾶς ἀπλῆς συζήτησης. Τὸν λένε τὸ κεφάλι τῆς συμμορίας, ὅπως λένε τὸ δεῦτερο ἀδελφὸ τὸ χέρι της, καὶ αὐτὸ ἀντιστοιχεῖ στὴν πραγματικότητά. Ὁ Ἀνδρουτσὸς προσπάθησε νὰ μειώσῃ ὅσο μπορούσε τὴ δική του σημασία. Ἔλεγε συνέχεια ὅτι ὁ Σωτήρης ἦταν ὁ ἀρχηγὸς καὶ ὅτι ὁ ἴδιος ἦταν πολὺ φοβητοῦάρι.

Ὁ ἀδελφός του φάνηκε νὰ εἶναι τὸ ἐντελὼς ἀντίθετό του. Σὲ μιὰ προηγούμενη ἀνάκριση πού τὸν ρώτησαν, ὅπως συνηθίζεται, γιὰ τὸ ὄνομά του, ἀπάντησε: “Χοντρογιάννης, ὁ πρῶτος ληστής στὴν Πελοπόννησο!”. Ἦταν ἓνας ψηλὸς ὁμορφὸς ἄνδρας 22 χρονῶν, μὲ μιὰ κορμωστασιά σὰν τοῦ Ἀπόλλωνα, μόνο παραμορφωμένος ἀπὸ τὴν κακὴ καὶ ἄγρια ἔκφραση τῶν μαύρων, κάπως ἀπλανῶν ματιῶν του. Ἐλεγαν ὅτι ἦταν αὐτὸς πού εἶχε μιὰ ἰδιαίτερη προτίμηση στὴν “ἐγγχείρηση” τοῦ κοψίματος τῶν μυτῶν καὶ τῶν αὐτιῶν. Ἦταν πολὺ βαριά τραυματισμένος, ἀφοῦ ἡ μπάλα τοῦ Νικόλα τοῦ εἶχε σχεδὸν κατασυντρίψει τὸ μπούτι, ἐνῶ ἡ ἄλλη

τὸν Κανάρη ὁ Πύκλερ δίνει στὸ γερμανικὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα καὶ πράγματι συγκινητικὴ περιγραφή. (Μετάφραση αὐτῆς τῆς παραγράφου τοῦ ἔργου τοῦ Πύκλερ, ἐνθ. ἀν., σσ. 78-84, 6λ. στὴ μελέτη μου: «Ἡρώες καὶ ἐπεισόδια ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, κατὰ τὴν ἀφήγηση τοῦ Γερμανοῦ πρίγκιπα Πύκλερ», *Μνημοσύνη*, τόμ. 16^{ος}, Ἀθήναι 2003-2005, σσ. 101-104.)

μπάλα εἶχε χτυπήσει ἀκόμη πιὸ πολύτιμα μέρη. Τὸν ἔφεραν μέσα κατὰ-χλωμο· κόντευε συχνὰ νὰ λιποθυμήσει καὶ προφανῶς εἶχε φοβεροὺς πό-νους. Παρὰ ταῦτα δὲν ἔχασε οὔτε μιὰ στιγμή τὴν περηφάνια καὶ τὴ δάρ-βαρη ἀξιοπρέπεια τῆς συμπεριφορᾶς του. Ἦταν ξαπλωμένος στὴ γωνία τοῦ δωματίου, ἐπάνω στὸ ματωμένο πουκάμισό του, μὲ γυμνὰ πόδια ποὺ διακρίνονταν γιὰ τὴν ὠραία μορφή, ὅπως καὶ γιὰ τὸ λαμπρὸ λευκό τους, καὶ μάτωσε ἀκόμη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀνάκρισης τόσο πολὺ, ὥστε ἔπρεπε μετὰ νὰ πλύνουν μὲ ζεστό νερὸ τὸ πάτωμα, ὅπου εἶχε καθίσει. Καὶ ὅμως, ἐὰν κανεῖς θὰ τὸν ἔκρινε μόνο ἀπὸ τὴ φυσιγνωμία του, θὰ τὸν ἔπαιρνε μᾶλλον γιὰ τὸν τραυματισμένο πολὺ σεβαστὸ ἀρχηγὸ περικυκλω-μένο ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες του παρὰ γιὰ ἓναν αἰχμάλωτο καὶ ἐπικηρυ-γμένο κακοποιό, ποὺ σύντομα τὸν περιμένει ἡ θανατικὴ ποινή. Ἐδῶσε μόνο ἐλάχιστες ἀπαντήσεις μὲ πολὺ κακὸ κέφι, ἔδειξε τίς πληγές του καὶ ζήτησε, μὲ περιφρονητικὸ ὕφος, νὰ τοῦ δώσουν τουλάχιστο ἓνα ἀχυρό-στρωμα, ἀφοῦ μέχρι στιγμῆς, ὅπως φαίνεται, καθόταν στὸ γυμνὸ πάτωμα τοῦ πλοίου.

Ὁ Γεώργιος, ὁ τρίτος ἀδελφός, ἦταν ἐπίσης ἓνας ψηλὸς ὁμορφος νέος ἄνδρας 18 χρονῶν. Στὸ πρόσωπο ἔμοιαζε μὲ ἓνα κορίτσι καὶ μὲ τὴ φυσικὴ καὶ γελαστὴ συμπεριφορὰ του καὶ τὸ ντροπαλὸ χαμόγελο, μὲ τὸ ὁποῖο ἀπάντησε σὲ μερικὲς ἀστεῖες ἐρωτήσεις ποὺ τοῦ ἔκαναν, μπορούσε πραγματικὰ νὰ προκαλέσει τὴν πιὸ μεγάλη συμπόνια. Ὑποτίθεται ὅτι αὐτός, ἀκολουθώντας ἀπὸ μικρὸ παιδί τὸ παράδειγμα τῶν ἀδελφῶν του, δὲν γνωρίζει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ ἔτσι, ἀπὸ τὴν ἡθικὴ ἀποψη, δὲν μπορεῖ κανεῖς νὰ τὸν θεωρεῖ ὑπεύθυνο. Μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα εἶναι σκληρὸ νὰ βλέπεις ἓναν τόσο νεαρὸ νὰ καταδικάζεται σὲ θάνατο ἀπὸ τὴ Δικαιοσύνη. Οἱ ἄλλοι δύο ληστὲς [Χρήστος Κατσαβὸς καὶ Ἀργύρης Οἰκο-νομόπουλος] ἐμφανίστηκαν σὰν κομπάρσοι δίπλα στοὺς τρεῖς πρωταγω-νιστές. Ὁ ἓνας προκάλεσε πραγματικὴ φρίκη λόγῳ τῆς τρομερῆς παρα-μόρφωσής του. Ἀπὸ πίσω ἀπὸ τὸ αὐτί του μιὰ μπάλα εἶχε περάσει τὸ κεφάλι του καὶ τὸ πρόσωπό του εἶχε πρησθεῖ τόσο πολὺ ποὺ ἔμοιαζε πε-ρισσότερο μὲ τὴ μούρη ἑνὸς ἄγριου θηρίου παρὰ μὲ τὸ πρόσωπο ἀνθρώ-που. Αὐτὴ ἡ ἐντύπωση τονίστηκε ἀκόμη πιὸ πολὺ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ μάταιες προσπάθειές του νὰ μιλήσει κατέληξαν σὲ ἓνα κουφὸ ἦχο γου-ρουνιοῦ. Ὁ ἄλλος ἐμφανίστηκε σὰν ἓνας πολὺ ἀξιοπρεπὴς ἄνδρας καὶ ἰσχυρίστηκε ὅτι οἱ Χοντρογιανναῖοι τὸν ἐξανάγκασαν νὰ λάβει μέρος στὴν ἐπιχείρηση ἐναντίον τοῦ Μεσσηνέζη. Ὁ νομάρχης, ὅμως, γέλασε μὲ αὐτὸ τὸν ἰσχυρισμὸ καὶ εἶπε ὅτι ὅλοι ἀπὸ τὴν οἰκογένειά του εἶναι γνω-στοὶ σὰν ριψοκίνδυνοι ληστὲς.

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο μεταχειρίστηκαν τοὺς ληστὲς ἦταν πολὺ

άνθρωπινος καὶ σὲ ἐμένα φάνηκε μάλιστα κάπως ὑπερβολικά ἀνθρώπινος. Οἱ κύριοι ποὺ τοὺς ἀνέκριναν ἀστειευόντουσαν συχνὰ μαζί τους καὶ τοὺς ἀντιμετώπιζαν μὲ τὴν πιὸ εὐνοϊκὴ οἰκειότητα, πράγμα τὸ ὁποῖο μοῦ ἔκανε, δεδομένης τῆς σοβαρότητας τῆς κατάστασης, τρομακτικὴ ἐντύπωση. Ἀλλὰ αὐτὸ ἐνδείκνυται σὲ αὐτὸ τὸ ἔθνος, διότι μόνο ἔτσι, μὲ πονηριά, μπορεῖς νὰ βγάλεις κάτι ἀπ' αὐτούς, ἀλλιῶς δὲν θὰ μάθεις τίποτε. Καὶ αὐτὸ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, διότι δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι οἱ ληστὲς ἔχουν διασυνδέσεις μὲ τοὺς κατοίκους.

Οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ εἶχαν ἔρθει καὶ στὸ χορὸ τοῦ Ἀγγλου προξένου, τὸν ὁποῖο ἀνέφερα πρίν. [Μεγάλος χορὸς μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἐορτασμοῦ τῆς Πρωτοχρονιάς στὴν Πάτρα]. Εἶχαν ἀναμιχθεῖ στὴν αὐλὴ μὲ τὸ ὑπηρετικὸ προσωπικὸ καὶ μόνο κατὰ τύχη δὲν κατάφεραν νὰ πραγματοποιήσουν τὸ ἐξῆς σχέδιό τους: Ἦδη ἀπὸ τότε εἶχαν σκοπὸ νὰ ἀπαγάγουν ἓναν ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐξέχοντες ξένους στὴν Πάτρα, γιὰ νὰ τὸν χρησιμοποιήσουν ὡς ὄμηρο γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν δύο φυλακισμένων ἀδελφῶν τους. Ἀσφαλῶς δὲν θεωροῦσαν ἓναν Ἑλληνα ἀρκετὰ σπουδαῖο γιὰ τοὺς σκοποὺς τους. Φανταστεῖτε, λοιπόν, τὴ σκηνὴ ἀλὰ Ρινάλντο⁹ ποὺ θὰ παιζόταν, ἐὰν ξαφνικά ὁ ὁμορφος ληστής μὲ τοὺς ὅπλισμένους ὁπαδούς του ἔμπαινε στὴν αἴθουσα καὶ διάλεγε ἐκεῖ τὸ θῦμα του. Σὲ μιὰ τέτοια γενικὴ σύγχυση σίγουρα οἱ ἄοπλοι καλεσμένοι δὲν θὰ μπορούσαν νὰ προβάλουν καμία σημαντικὴ ἀντίσταση ἐναντίον τῶν ληστῶν.

Καταλάβαμε, λοιπόν, πόσο ἐπιθυμητὸ θὰ ἦταν γι' αὐτούς τὸ ταξίδι μου στὴ Βοστίτσα, διότι αὐτὴ τὴ στιγμή δὲν μπορούσαν νὰ βροῦν μιὰ καλύτερη εὐκαιρία γιὰ νὰ πετύχουν τὸ στόχο τους. Ἐμεῖς πάντως εἴμαστε πολὺ εὐτυχεῖς, διότι κάναμε τὴν ἐνδιαφέρουσα γνωριμία τους στὴν κορβέτα τοῦ καπετὰν Κανάρη καὶ ὄχι στὸ σπίτι τοῦ κυρίου Μεσσηνέζη ἢ καὶ στὸ δρόμο σὲ κάποια στενά τῶν δουνῶν¹⁰.

9. Ὁ Πύκλερ ὑπαινίσσεται τὴν μπαρόκ ὄπερα τοῦ Γκέοργκ Φρῆντριχ Χαϊντελ (1685-1759) «Ρινάλντο», γραμμὴν τὸ 1711, ὅπου ὑπάρχουν ἄγριες σκηνὲς ἀπαγωγῆς.

10. Γιὰ τὴν ἀνάκριση τῶν Χοντρογιανναίων στὴν κορβέτα τοῦ Κανάρη, βλ. *Suedoestlicher Bildersaal*, τόμ. 2^{ος} (1840), σσ. 102-107. —Τὸ ὅτι ὁ Πύκλερ ἦταν ὁ στόχος τῶν Χοντρογιανναίων τὸ ἐπιβεβαιώνει στὰ ἀπομνημονεύματά του καὶ ὁ Λουδοβίκος Ρὸς (1806-1859), γενικὸς ἐφορὸς ἀρχαιοτήτων στὴν Ἀθῆνα ἀπὸ τὸ 1834. Ὁ Ρὸς, ποὺ συνόδευε συχνὰ τὸ βασιλιά ἢ καὶ ἀργότερα τὸ βασιλικὸ ζεῦγος στὰ ταξίδια του στὴν Ἑλλάδα, ἀναφέρει ἐπίσης τοὺς ἀδελφούς Χοντρογιανναίους σὰν τὸν τρόπο τῆς Πελοποννήσου. Ἐπιπλέον περιγράφει μιὰ ἐξαιρετικὰ περιέργη σκηνὴ συνάντησης μεταξὺ τοῦ νέου βασιλιᾶ καὶ τοῦ ἐπικεφαλῆς τῶν Χοντρογιαν-

Ἐξαιτίας τοῦ τρομακτικοῦ συμβάντος στὸ σπίτι τοῦ Μεσσηνέζη στὴ Βοστίτσα ὁ Πύκληρ ἀναβάλλει τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ τὴν Πάτρα. Ὅταν εἶναι ἔτοιμος νὰ φύγει γιὰ δεύτερη φορὰ, φτάνουν νέες ἀνησυχητικές εἰδήσεις. Λέγεται ὅτι ὑπάρχουν πάλι ληστὲς στὰ δουνά, ὅτι στὴ Ρούμελη συνεχίζονται οἱ φόνοι τῶν ἀθώων γυναικοπαίδων καὶ ὅτι οἱ ληστὲς ἀπειλοῦν τώρα καὶ τὶς ἀκτὲς τοῦ Μοριᾶ. Γιὰ τὸν Πύκληρ τέτοια νέα ἔχουν γίνει πὰ καθημερινὰ καὶ δὲν θέλει νὰ χάσει ἄλλο καιρὸ στὴν Πάτρα. Ἐπιπλέον, μὲ τὴ συνδοεῖα δύο χωροφυλάκων καὶ τοῦ Βαυαροῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Τύννερμαν μὲ δύο ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες του, αἰσθάνεται ἀρκετὰ ἀσφαλῆς. Ἔτσι ξεκινάει, ἀφήνοντας πίσω τὸν γραμματέα του Λορέντζο μὲ τὶς πιὸ πολλὲς ἀποσκευές, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὰ πολύτιμα ἡμερολόγιά του. Ὁ γραμματέας θὰ τὸν ἀκολουθήσει ἀργότερα διὰ θαλάσσης στὴ Βοστίτσα. Τὴν 10^η Φεβρουαρίου ὁ Πύκληρ στέλνει ἀπὸ τὴ Βοστίτσα ἓνα γράμμα στὸ γραμματέα του, ὅπου τονίζει ὅτι στὴ διαδρομὴ του εἶδε ὥραϊα τοπία καὶ ὅτι ἔφτασε πολὺ καλά. Κατὰ λέξη γράφει:

«Κατέδρακα στὸν κύριο Λόντο, στὸν ὁποῖο ἔφερα μιὰ ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸν διάσημο ἀδελφό του. Καὶ ὁ ἴδιος ἦταν παλιὰ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν — φαίνεται ὅτι ὅλος ὁ κόσμος ἐδῶ ἦταν ὑπουργός, τουλάχιστον μιὰ φορὰ στὴ ζωὴ του. Ἀρχισε τὴ σταδιοδρομία του ὡς ὑπουργός. Μετὰ ἔγινε πρόεδρος ἑνὸς δικαστηρίου καὶ τώρα εἶναι δήμαρχος τῆς Βοστίτσας, μιὰ κάπως ἀσυνήθιστη προαγωγὴ σὲ μιὰ καθοδικὴ κλίμακα. Δὲν εἶναι ἀμόρφωτος ἄνδρας καὶ μιλάει πολὺ καλὰ Γαλλικὰ καὶ Ἰταλικά, πράγμα πού μὲ διευκόλυνε πάρα πολὺ. Μένει σὲ ἓνα καινούργιο σπίτι, πού βρίσκεται σὲ μιὰ φανταστικὴ θέσῃ στὸ ὕψωμα, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Μεσσηνέζη, καὶ μὲ ὑποδέχθηκε μὲ ἐξαιρετικὴ φιλοξενία».

Ὁ Πύκληρ γράφει ἀκόμη στὸ γραμματέα του:

«Ἀπὸ τὴ στιγμή πού γνώρισα τὸ σπίτι τοῦ κυρίου Μεσσηνέζη, καταλαβαίνω πολὺ καλύτερα τὴν ἐπιστολὴ του. Ἡ θαρραλέα Ζωὴ συνήλθε κιόλας. Ὅμως, ὁ γιός του, ὁ ἀνηψιός του καὶ ὁ δάσκαλος τῆς μουσικῆς βρίσκονται ἀκόμη σὲ θλιβερὴ κατάστασι. Τὸ ὅτι σώθηκε ὁ γιός του μοιάζει μὲ ἓνα πραγματικὸ παραμῦθι. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν ληστῶν (ὁ ὁμορφος Σωτήρης) τὸν πυροβόλησε ἀπὸ μιὰ ἀπόστασι λίγων βημάτων μὲ ἓνα τρομπλὸν γεμισμένο μὲ 6 σφαῖρες. Τρεῖς σφαῖρες τρύπησαν τὰ ροῦχα του· οἱ δύο μπῆκαν στὸ στῆθος, ἡ μιὰ στὸν ὦμο. Οἱ δύο σφαῖρες στὸ στῆθος ἀποκρούστηκαν ἀπὸ τὰ πλευρά, δὲν μπῆκαν μέσα στὸ σῶμα, ἀλλὰ γλί-

ναίων κοντὰ στὴ Λειβαδιὰ τὸ 1834. —Βλ. τὴ μακρὰ κατὰ λέξη ἀναφορὰ του στὸ Ζαϊντλ, Βόλφ (Seidl, Wolf) *Βαυαροὶ στὴν Ἑλλάδα*. Μετάφρασι ἀπὸ τὰ Γερμανικά τοῦ Δημ. Ἡλιοπούλου, Ἀθήνα 1984, σσ. 126-128.

στησαν μέχρι πίσω στο μαλακό κρέας της πλάτης, απ' όπου απομακρύνθηκαν με έγχειρηση. Τοῦ ἀνιψιοῦ Μάρκου κατακρεουργήθηκε ὅλο τὸ πρόσωπο καὶ ἓνας πολὺ ἀδέξιος χειρουργός, ἐντελῶς παράλογα, τοῦ ἔκοψε τὸ μισὸ αὐτὶ καὶ ἓνα μέρος τῶν μάγουλων, τὰ ὅποια κρέμονταν ἀκόμη στὸ δέρμα, ἀντὶ νὰ τὰ ράψει ξανά. Ἔτσι ὁ πληγωμένος θὰ μείνει γιὰ πάντα τρομακτικὰ παραμορφωμένος. Σὲ ἓνα πολὺ γλυκὸ ἀγόρι πέντε χρονῶν οἱ ληστὲς ἤθελαν νὰ κόψουν ἀρχικὰ τὸ κεφάλι, μετὰ τὴ μύτη καὶ τὰ αὐτιά. Ὅμως, ἡ Ζωή, ποὺ ρίχθηκε ἐπάνω του καὶ τὸ ἀγκάλιασε σφικτὰ μὲ τὰ δύο της χέρια, τοὺς ἰκέτησε νὰ τὸ λυπηθοῦν. Φαίνεται ὅτι κυρίως λόγῳ τοῦ θάρρους, τῆς ἐτοιμότητος καὶ τῆς ἐπιδεξιότητος αὐτοῦ τοῦ ἥρωικοῦ κοριττοῦ σῶθηκε τελικὰ ὅλη ἡ οἰκογένεια. Καὶ στοὺς ἴδιους τοὺς ληστὲς, ποὺ ἔμειναν **ἑπτὰ ὀλόκληρες ὥρες** στὸ σπῆτι, φαίνεται ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τῆς Ζωῆς ἐνέπνευσε κάποιον σεβασμό. Ὁ ἄγριος ἀρχηγός τους, ποὺ λιποθύμησε κατ' ἐπανάληψη μετὰ ἀπὸ τὸν τραυματισμὸ του, δὲν μποροῦσε πιά νὰ σηκωθεῖ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχε πιεῖ πάρα πολὺ ρούμι. Ὅμως, συνέχισε νὰ διοικεῖ τοὺς ἄλλους καὶ στὸ τέλος, ὅταν θεώρησε ὅτι δὲν ὑπῆρχε πιά καμία σωτηρία, τοὺς διέταξε νὰ τοὺς σκοτώσουν ὅλους καὶ νὰ βάλουν φωτιά στὸ σπῆτι, διότι προτιμοῦσε νὰ θαφτεῖ κάτω ἀπὸ τὶς στάχτες ὅλων παρὰ νὰ παραδοθεῖ. Εὐτυχῶς, οἱ ληστὲς δὲν διέθεταν πιά ἀρκετὴ ἐνέργεια γιὰ νὰ ἐκτελέσουν τὴ διαταγὴ του. Τὸν ἀρπαξαν καί, ἐνῶ αὐτὸς ἀντιστεκόταν, τὸν ἔφεραν στὸ ὑπόγειο τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου, ἀργότερα, ὑπέκνυσαν στὴν ὑπεροχὴ τῶν ἀντιπάλων. Ὁ κύριος Μεσσηνέζης ἰσχυρίζεται ὅτι μόνο μερικοὶ πολῖτες βοήθησαν, ἐνῶ οἱ ἀρχεῖς δὲν ἔκαναν τίποτε καὶ οἱ τρεῖς ἀστυφύλακες, ποὺ ἦταν παρόντες, δὲν μποροῦσαν νὰ κάνουν πολλά, διότι οἱ τρεῖς μαζί εἶχαν μόνο τέσσερα μάτια, ἀφοῦ οἱ δύο ἦταν μονόφθαλμοι.

Ὁ ἑπαρχὸς τῆς περιοχῆς ὅμως (ἓνας πολὺ συμπαθητικὸς ἄνδρας μὲ ἐντελῶς εὐρωπαϊκὴ μόρφωση) παρουσιάζει τὰ γεγονότα, ὅπως μορεῖτε νὰ φανταστεῖτε, πολὺ διαφορετικὰ. Λέει ὅτι ὅλη ἡ Ἑλλάδα χρωστάει μεγάλη εὐγνωμοσύνη στίς ἀρχεῖς τῆς Βοστίτσας, διότι ἐξουδετέρωσαν ὅλοι μαζί τοὺς τρεῖς Χοντρογιανναίους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ καθένας ξεχωριστὰ ἦταν ὁ τρόμος ὀλόκληρης τῆς Πελοποννήσου. Πρόσθεσε ὅτι τώρα ἀποκαταστάθηκε παντοῦ ἡ ἀσφάλεια. Ὅταν τὸν ρώτησα ὅμως, ἐὰν θὰ μποροῦσα νὰ στείλω τοὺς χωροφύλακές μου πίσω στὴν Πάτρα, ἀφοῦ ὅλα ἦταν ἀσφαλῆ τώρα, μὲ παρακάλεσε μὲ ἐπιμονὴ νὰ τοὺς κρατήσω, ἀφοῦ κανεὶς δὲν ξέρει τί μορεῖ νὰ συμβεῖ. Τὸ ἴδιο εἶχε πεῖ ὁ νομάρχης τῆς Πάτρας λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν τραγωδία τῆς Βοστίτσας. Ἰσχυρίστηκε τότε, ὅτι ὅλη ἡ Πελοπόννησος εἶναι τόσο ἀσφαλῆς, ὅπως τὸ δικό του δωμάτιο. Ὅσον ἀφορᾷ ἐμᾶς, στὸ δρόμο μας μέχρι ἐδῶ συναντήσαμε μόνο

ἓνα ληστή. Τὸν εἶχαν δέσει δύο χωροφύλακες μὲ σχοινί, γιὰ νὰ τὸν πᾶνε στὴν Πάτρα. Στὴν ἐπίθεση τοῦ καημένου Μεσσηνέζη δὲν ὑπῆρχαν μόνο ἕξι ληστὲς, ὅπως βιαστικά εἶχε γράψει κατὰ λάθος, ἀλλὰ ὀκτώ. Ὁ ἓνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν αὐτὸς ποὺ συναντήσαμε στὸ δρόμο. Δύο ἄλλοι δραπέτευσαν. Εἶναι ζήτημα τώρα, ἐὰν αὐτοὶ θὰ βροῦν καινούργιους ὁπαδοὺς»¹¹.

Μετὰ ἀπὸ μῆνες ὁ Πύκλερ συνάντησε τοὺς ἀδελφοὺς Χοντρογιανναίους γιὰ ἄλλη μιὰ φορά. Τὸν Μάιο τοῦ 1836 ἐπισκέφθηκε τὸ Ναύπλιο. Μιὰ μέρα ἀνέβηκε μαζί μὲ τὸν διοικητὴ τῆς πόλης στὸ Παλαμῆδι καὶ σημείωσε στὸ ἡμερολόγιό του τὰ ἑξῆς:

«Μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἐπίσκεψής μου στὸ Παλαμῆδι εἶδα τοὺς φυλακισμένους, οἱ ὅποιοι κρατιοῦνται ἐδῶ ἐξαιρετικά καλὰ καὶ καθαρά, καὶ ξαναβρῆκα τοὺς καλοὺς μου φίλους, τοὺς Χοντρογιανναίους. Οἱ δύο ἔγιναν πολὺ χοντροὶ καὶ τοῦ Σωτήρου ἔθρεψαν ἐντελῶς οἱ πληγές. Ὁ μικρότερος ἀδελφός του τὸν ἔχει ξεπεράσει στὸ ὕψος κατὰ πολὺ καὶ μόνο στὴ φυλακή, ὅπως φαίνεται, ἔχει φθάσει στὸ τελικὸ τοῦ ὕψους καὶ ἔχει γίνῃ ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ὁμορφους ἄντρες, ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ φανταστεῖ. Οἱ δύο μὲ ἀναγνώρισαν ἀμέσως καὶ μὲ ὑποδέχθηκαν μὲ τὴν πιὸ μεγάλη χαρὰ καὶ ἐγὼ ἀνταποκρίθηκα σὲ αὐτὴ τὴν κολακευτικὴ ὑποδοχὴ μὲ ἓνα μικρὸ δῶρο. Προφανῶς δὲν φοβοῦνται πολὺ τὴν ἀπόφαση τοῦ δικαστηρίου γιὰ τὴ δική τους ὑπόθεση καὶ ἦταν σὲ καλὸ κέφι»¹².

Μετὰ ἀπὸ τὸ σύντομο σταθμὸ στὴ Βοστίτσα ὁ Πύκλερ ἐπιχειρεῖ ἀνάβαση στὰ Ἀροάνια Ὅρη, ἐπάνω ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα, γιὰ νὰ δεῖ τὴν πηγὴ

11. Περιγραφή τῶν συνεπειῶν τῆς ληστείας στὸ σπίτι τοῦ Μεσσηνέζη στὴ Βοστίτσα, βλ. *Suedoestlicher Bildersaal*, τόμ. 2^{ος} (1840), σσ. 123-126.

12. *Suedoestlicher Bildersaal*, τόμ. 2^{ος} (1840), σ. 152. – Γιὰ τὴν κατάληξη τῆς ὑπόθεσης τῶν Χοντρογιανναίων, βλ. Θεοδοσίου Κωστούρου, «Καταδικαστικὴ ἀπόφασις εἰς θάνατον τῶν Χονδρογιανναίων», *Ναυπλιακὰ Ἀνάλεκτα II* (1995), σσ. 159 κ. ἐπ. Τὸ ἄρθρο τοῦ Κωστούρου ἀρχίζει ὡς ἑξῆς:

«Ἡ 59 ἀπὸ 24.9.1836 ἀπόφασις τοῦ Δικαστηρίου τῶν Συνέδρων Ναυπλίου κατεδίκασεν εἰς θάνατον τοὺς Ἀνδροῦτσον, Γεώργιον καὶ Σωτήριον Χονδρογιάννας, κατοίκους Μάξι-Κυναίθης, ὡς καὶ τοὺς συντρόφους τούτων Χρήστον Κατζαδὸν ἢ Γεωργακόπουλον καὶ Ἀργύρην Οἰκονομόπουλον. - Ἡ ἐκτέλεσις ἐγένετο εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ φρουρίου Ναυπλίας “πλατεῖα τοῦ πλατάνου”».

Στὴ συνέχεια ὁ Κωστούρος ἀποδίδει κατὰ λέξη ὅλο τὸ κείμενο τῆς δικαστικῆς ἀπόφασης. Ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς πέντε κρίθηκε ἔνοχος διότι, μεταξὺ ἄλλων, «κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ἰανουαρίου 1836, ἐνόπλιος καὶ ἐν συνοδείᾳ πολλῶν ἔπραξε δι' εἰσβολῆς ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Λέοντος Μεσσηνέζη ληστείαν, συνοδευθεῖσαν μὲ φόνους καὶ καιρίας πληγώσεις».

τῆς Στυγός, τοῦ μυθολογικοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἄδη. Παρ' ὅλες τίς προειδοποιήσεις τῶν ντόπιων, ἀφοῦ ὁ χειμώνας ἦταν πολὺ βαρὺς, ἰδιαίτερα αὐτὴ τῇ χρονιά, ὁ Γερμανὸς ταξιδιώτης πραγματοποιεῖ τὴ ριψοκίνδυνη ἐκδρομὴ καὶ γυρίζει ἐνθουσιασμένος. Μετὰ πηγαίνει στὴν Ἀθήνα, ὅπου θὰ μείνει γιὰ τρεῖς μῆνες περίπου.

Τέλος Μαΐου τοῦ 1836 ὁ Πύκλερ ἀρχίζει τὴν μεγάλη περιοδεία του στὴν Πελοπόννησο, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Κόρινθο. Ἐπισκέπτεται τὸ Ναύπλιο καὶ τὸ Ἄργος¹³. Στὴν Τριπολιτσά, τὴν 1^η Ἰουνίου τοῦ 1836, ὁ Πύκλερ εἶναι καλεσμένος ἀπὸ τὸν Δημήτρη Πλαπούτα Κολιόπουλο, ὁ ὁποῖος δίνει μιὰ μεγάλη δεξίωση μὲ ἀφορμὴ τὰ γενέθλια τοῦ Βασιλιᾶ Ὁθωνα καὶ τὴν πρώτη ἐπέτειο τῆς ἐνθρόνισής του. Μετὰ ἀπὸ μιὰ δεκαήμερη διαμονὴ στὴν πόλη αὐτὴ, ὅπου ἀσχολεῖται κυρίως μὲ τὴν καταγραφὴ τῶν τελευταίων διωμάτων του, ξεκινάει γιὰ τὴ Σπάρτη. Στὴν ἀρχὴ τῆς διαδρομῆς τὸν συνοδεύει ὁ Κολιόπουλος μαζί μὲ μιὰ δωδεκάδα ἀξιωματικούς ἀπὸ τὴ φάλαγγά του. Οἱ πιὸ πολλοὶ εἶναι συγγενεῖς του. Ὅταν ἀποχαιρετοῦν τὸν Πύκλερ μετὰ ἀπὸ μιὰ ὥρα, ὁ Κολιόπουλος ἐπιμένει νὰ τὸν συνοδεύουν δύο ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικούς του μέχρι τὴ Σπάρτη. Ἐπιπλέον, τὰ μουλάρια μὲ τίς ἀποσκευές προστατεύονται ἀπὸ τέσσερις χωροφύλακες, ποὺ τρέχουν, ὅπως λέει ὁ Γερμανός, σὰν μαθημένοι δρομεῖς καὶ ἀντέχουν πιὸ καλὰ ἀπὸ τὰ ἄλογα. Κατὰ λέξη γράφει:

«Ἐχει γίνει σχεδὸν ἀδύνατο νὰ ταξιδεύει κανεὶς στὸ κέντρο τῆς Πελοποννήσου χωρὶς ἔνοπλη συνοδεία, διότι ὄχι μόνο πολλοὶ κάτοικοι διαπράττουν ληστείες, ἀλλὰ σχηματίστηκαν κανονικὲς συμμορίες, ποὺ ζοῦν ἀπ' αὐτὴ τὴ δουλειά. Ὑπάρχουν, ὅμως, λίγες περιπτώσεις, ποὺ ἓνα μεγάλο καὶ καλὰ ὀπλισμένο караβάνι, ὅπως τὸ δικό μας, ἔχει δεχθεῖ ἐπίθεση. Φυσικά, δὲν μπορεῖ ὁ καθένας νὰ προμηθευθεῖ μιὰ τέτοια προστασία καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν βρίσκεται πιά σχεδὸν κανένας ξένος ταξιδιώτης σὲ αὐτὴ τὴν τόσο ἐνδιαφέρουσα χώρα. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς κακῶς ἀντιλαμβανόμενης ἥπιας διακυβέρνησης ποὺ ἀποδεικνύε-

13. Γιὰ τὴν διαμονὴ τοῦ Πύκλερ στὸ Ναύπλιο βλ. τὴ μελέτη - μετάφρασή μου: «Ἐπίσκεψη τοῦ Γερμανοῦ πρίγκιπα Πύκλερ στὸ Ναύπλιο...». (Πλήρη τίτλο, βλ. ὑπόσημ. 21) - Στὸ Ἄργος ὁ Πύκλερ φιλοξενεῖται ἀπὸ τὸ συνταγματάρχη Καλλέργη, τὸ σπῆτι τοῦ ὁποῖου διαθέτει, ὅπως τονίζει ὁ Πύκλερ, ὅλα τὰ εὐρωπαϊκὰ κομφορ. Ὁ Καλλέργης διηγεῖται στὸ Γερμανὸ ἐπισκέπτη του, μὲ τρομακτικὲς λεπτομέρειες, τὴ μάχη τοῦ Φαλήρου, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1827, στὴν ὁποία ὁ ἴδιος ἔλαβε μέρος καὶ αἰχμαλωτίστηκε. Βλ. μετάφραση αὐτοῦ τοῦ ἀποσπάσματος στὴ μελέτη μου: «Ἡρώες καὶ ἐπεισόδια ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση...», σσ. 104-110. (Πλήρη τίτλο, βλ. ὑπόσημ. 21).

ται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι τὸν τελευταῖο χρόνο τῆς διακυβέρνησης τοῦ Καποδίστρια δὲν ὑπῆρχε πιά καμία ἀνασφάλεια στὴ χώρα. Ἐπιπλέον, κατὰ τὴν Ἐπανάσταση σπάνια συνέβαιναν ληστείες».

Στὴ συνέχεια τῆς πορείας τους, πρὶν περάσουν ἓνα μακρὸ καὶ ἐπικίνδυνο στενό, παίρνουν μαζί τους ἄλλους τέσσερις χωροφύλακες ἀπὸ ἓναν τοπικὸ σταθμὸ χωροφυλακῆς. Αὐτοὶ εἶναι χαρούμενοι ἄνθρωποι, λέει ὁ Πύκλερ μὲ συμπάθεια· ὅλοι πολὺ γρήγοροι δρομεῖς, ποὺ διασκέδαζαν καθ' ὅλη τὴν διαδρομὴ πιάνοντας μικρὰ ποντίκια, τουφεκίζοντας πουλιὰ ἢ κάνοντας διάφορες σωματικὲς ἀσκήσεις. Στὸ χάνι τῆς Βουρλιάς φωνάζουν καὶ γελᾶνε ὅλη τὴ νύχτα· καί, ἐὰν κάποιος ἔκρινε ἀπὸ τὴν ποσότητα τοῦ ρακιοῦ ποὺ κατανάλωσαν, ὅπως φαίνεται στὸ λογαριασμὸ τοῦ πρίγκιπα, θὰ συμπέρανε ὅτι αὐτὸ τὸ ποτὸ σίγουρα θὰ ἦταν ἀριστες ποιότητος, ἀφοῦ δὲν ἐπηρεάζε τὸ κέφι τους.

Τελικά, ὁ Πύκλερ φτάνει σῶος στὸ Μυστρά, ὅπου ὅλοι, ἀρχές καὶ κάτοικοι, τὸν ὑποδέχονται μὲ ἐξαιρετικὴ ἐγκαρδιότητα. Τὸ ὅτι ἡ ἀσφαλὴς ἀφίξή του δὲν εἶναι αὐτονόητη, παρόλες τὶς προφυλάξεις ποὺ εἶχε πάρει, γίνεται φανερό λίγες μέρες ἀργότερα. Τὴ 19^η Ἰουνίου ὁ Πύκλερ γράφει στὸ ἡμερολόγιό του:

«Οἱ ληστὲς ἀρχίζουν νὰ γίνονται πολὺ ἐνοχλητικοί. Ἔμαθα σήμερα, ἀπὸ ἐπίσημη πηγὴ, ὅτι χθὲς λήστεψαν ἓνα σπίτι δίπλα στὸ χάνι τῆς Βουρλιάς, ὅπου εἶχα διανυκτερεύσει πρὶν ἀπὸ δύο ἐβδομάδες, καὶ ὅτι κακοποίησαν πολὺ τοὺς ἐνοίκους. Μιὰ ἄλλη συμμορία ἐπιτέθηκε τὴν ἴδια μέρα σὲ ἓνα σπίτι στὸ χωριὸ Βουτουῆχος καὶ ὁ ἀρχηγὸς διέταξε νὰ βασανίσουν τὴ νοικοκυρά, ποὺ ἦταν μόνη τῆς στὸ σπίτι, μέχρι νὰ μαρτυρήσει τὸ μέρος, ὅπου ὁ ἄνδρας τῆς εἶχε κρύψει χρήματα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα ἀξίας. Ἀφοῦ ἡ γυναῖκα ἔμεινε σταθερὴ στὴν ἀρνησὴ τῆς, διέταξε νὰ τῆς ρίξουν καντὸ λάδι στὸ λαιμό, μέχρι τελικὰ ποὺ αὐτὸ τὸ μαρτύριο ἀνάγκασε τὸ κακόμοιρο πλάσμα νὰ ὁμολογήσει.

Τὸ τρίτο θῦμα ἦταν ὁ ἴδιος ὁ βασιλικὸς εἰσαγγελέας ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά, ὁ κύριος Γουλέμης, ὁ ὁποῖος χθὲς ταξίδευε πρὸς τὰ ἐδῶ. Τοῦ ἐπιτέθηκαν τέσσερις ἐνοπλοὶ καὶ ἔκλεψαν ὅλα τὰ ὑπάρχοντα ποὺ εἶχε μαζί του. Εὐτυχῶς, οἱ ληστὲς περιορίστηκαν νὰ κακοποιήσουν τὸν φοβισμένον [εἰσαγγελέα], χωρὶς νὰ ζητήσουν, ὅπως σὲ ἄλλες παρόμοιες περιπτώσεις, τὴ μύτη καὶ τὰ αὐτιά του».

Ὁ Πύκλερ γνωρίζει τὸν εἰσαγγελέα προσωπικά, ὅταν αὐτὸς φθάνει στὸ Μυστρά. Καὶ ὅπως πάντοτε, καταγράφει μὲ κάθε λεπτομέρεια τὴν ἀφήγηση τοῦ εἰσαγγελέα ἀπὸ τὴν τρομερὴ περιπέτειά του:

«Ὁ Γενικὸς Εἰσαγγελέας τῆς Τριπολιτσᾶς εἶναι ἓνας νέος ἄνδρας, ποὺ ἐκπαιδεύθηκε στὸ Παρίσι καὶ ποὺ μὲ τὴν ἐξωτερικὴ του ἐμφάνιση καὶ τὴ συμπεριφορὰ του ἔχει υἱοθετήσει ἐντελῶς τὸ γαλλικὸ στυλ. Μοῦ ζή-

τησε συγγνώμη πού ήρθε με τὰ πρόχειρα ρούχα τοῦ ταξιδιοῦ, ἀλλὰ αὐτὰ ἦταν τὰ μόνα πού οἱ ληστὲς τοῦ εἶχαν ἀφήσει. Μετά, μᾶς ἔκανε μιὰ πολὺ ζωντανή περιγραφή τῆς ἀτυχῆς περιπέτειάς του:

“Μαζί με τρεῖς ἢ τέσσερις ἀγρότες, πού προηγοῦνταν ἐπάνω στὰ γαϊδούρια τους, ἀκολουθοῦσα καλόκεφος τὸ δρόμο μου καὶ ἔλεγα μέσα μου ὅτι ὅλες οἱ φήμες σχετικὰ με τὴν ἀνασφάλεια τῶν δρόμων, ἐξαιτίας τῶν συμμοριῶν ἀπὸ ληστὲς θὰ ἦταν ὑπερβολικὲς. Ἦδη ἀπὸ τὸ πρωὶ εἶχαμε διασχίσει αὐτὴ τὴν περιοχὴ, πού λέγεται ὅτι εἶναι ἡ πιὸ ἐπικίνδυνη, ὅπως ἐπίσης τὸ χειρότερο σημεῖο, τὸ στενὸ μετὰ ἀπὸ τὴν Κρύα Βρύση, χωρὶς νὰ ἔχουμε συναντήσῃ κάτι ὑποπτο. Τότε ξαφνικά, σὲ μιὰ ὁλάνοικτη κοιλάδα, ἐμφανίστηκαν πίσω ἀπὸ κάποιους μακρινοὺς θάμνους τέσσερις ἔνοπλοι ἄνδρες. Μᾶς πλησίασαν καί, ἐνῶ ἄφησαν τοὺς ἀγρότες πού πηγαιναν μπροστά μου νὰ προχωρήσουν ἀνενόχλητοι, με κατέβασαν ἀπὸ τὸ ἄλλογό μου καὶ ζήτησαν τὰ χρήματά μου. Τοὺς ἔδωσα τὸ βαλάντιό μου με μερικὰ τάλιρα. Τότε ὁ ἕνας θύμωσε πολὺ καὶ ἄρχισε νὰ με ἀπειλεῖ με τὸ γιαταγάνι του, γιὰ νὰ τοῦ δώσω περισσότερα, πού ὁμως δὲν εἶχα. Ἐν τῷ μεταξύ, οἱ ἄλλοι εἶχαν σχίσει τὸ σάκο μου καί, ἀφοῦ οὔτε ἐκεῖ μέσα βρῆκαν χρήματα, ὁ πιὸ ἄγριος ἀπ’ αὐτοὺς μοῦ ἔβαλε τὸ τουφέκι στὸ στήθος καὶ με ἀπειλῆσε νὰ με πυροβολήσει, ἐὰν δὲν τοῦ ἔδινά πιὸ πολλὰ χρήματα ἢ πράγματα ἀξίας. Μοῦ εἶχε πάρει ἤδη τὸ ρολόι μου καὶ εἶχε ψάξει ὅλες τίς τσέπες μου, χωρὶς νὰ βρεῖ τίποτε. Τότε ὁ ὑπηρετῆς μου, πού με συνόδευε σὲ ὅλο τὸ ταξίδι τρέχοντας δίπλα στὸ ἄλλογό μου, ἔκανε μιὰ προσπάθεια νὰ ἀποτρέψει τοὺς ληστὲς. Τοὺς εἶπε ὅτι ἦταν ντροπὴ νὰ ταλαιπωροῦν ἕναν ἄνδρα, ὁ ὁποῖος εἶχε κάνει τόσα πολλὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα. ‘Α’, φώναξε ὁ ληστής, ποιὸς εἶναι αὐτός, ἄραγε; Αὐτὴ ἦταν ἡ πιὸ κρίσιμη στιγμή γιὰ μένα· διότι, ἐὰν αὐτοὶ μάθαιναν ποιὸς εἶμαι, ὁ θάνατός μου ἦταν ἀναπόφευκτος, ἀφοῦ ἕνα χρόνον τώρα καταδιώκω αὐτὸν τὸ συρφετὸ με ὅλο τὸ ζῆλο, τὸν ὁποῖο ἀπαιτεῖ ἡ θέση μου. Ἰδιαίτερα ἔδω καὶ δύο ἑβδομάδες ἀναζητοῦσα παντοῦ ἕνα γνωστὸ ἀρχηγὸ καὶ πιθανῶς εἶχα κάποιους ἀπὸ τοὺς συντρόφους του μπροστά μου αὐτὴ τῇ στιγμῇ. Ἐκανα νόημα στὸν ὑπηρετῆ μου καὶ ἔσπευσα νὰ πληροφορήσω ἐγὼ τοὺς ληστὲς γιὰ τὸ πρόσωπό μου. Τοὺς εἶπα, ὅτι εἶμαι ἕνας ἔμπορος ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι καὶ ὅτι ἔχω θυσιάσει ὅλη τὴν περιουσία μου γιὰ τὴν Ἐπανάσταση. Τότε οἱ ληστὲς, πού με ἀπειλοῦσαν συνεχῶς με τὸ τουφέκι τους, με ρώτησαν πῶς πάνε τὰ πράγματα στὴ Ρούμελη, καὶ ἐγὼ τοὺς εἶπα πολλὰ ψεύτικα νέα γιὰ δῆθεν νίκες τῶν στασιαστῶν, με τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ τὰ πιστέψουν. Γιὰ καλὴ μου τύχη εἶχα τὸ διαβατήριό μου σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ τσέπη τοῦ γιλέκου μου, ἡ ὁποία τοὺς εἶχε ξεφύγει κατὰ τὴν ἔρευνά τους. Διότι, ἐὰν τὸ ἔδρισκαν καὶ ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ἤξερε νὰ διαβάξει, θὰ ἦταν τὸ σίγουρο τέλος μου. Αὐτὴ τῇ στιγμῇ

ἀκούστηκε ἓνα διαπεραστικό σφύριγμα ἀπὸ τοὺς θάμνους. “Πρέπει νὰ φύγουμε”, φώναξε ὁ βασανιστὴς μου. “Νὰ τὸν σκοτώσουμε ἢ νὰ τὸν ἀφήσουμε νὰ φύγει, ἀφοῦ δὲν ἔχει ἄλλα χρήματα;” “Πρέπει νὰ ζητήσω τὴ διαταγὴ τοῦ καπετάνιου”, ἀπάντησε ὁ ἄλλος καὶ ἔτρεξε πρὸς τοὺς θάμνους. Μετὰ ἀπὸ λίγα δευτερόλεπτα ἐφανίστηκε πάλι καὶ ἔδωσε σῆμα μὲ ἓνα μαντήλι. Τότε ἐκεῖνος, πού μὲ ἀπειλοῦσε ὅλη τὴν ὥρα, μοῦ ἔδωσε σὰν ἀποχαιρετισμὸ ἓνα κτύπημα μὲ τὸ τουφέκι του στοῦ στήθος καὶ μετὰ οἱ τρεῖς τοὺς ἐξαφανίστηκαν στοῦ δάσους. Μόλις εἶχα προχωρήσει 200 βήματα, ὅσο πιὸ γρήγορα μποροῦσα, συνάντησα μερικοὺς ἀγρότες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ζήτησα νὰ καταδιώξουν τοὺς ληστές. Ἀλλὰ γρήγορα κατάλαβα ὅτι ὑποκρίθηκαν, ὅταν μοῦ εἶπαν ὅτι θὰ τὸ κάνουν, ἂν καὶ αὐτοὶ ἦταν ἀρκετοὶ σὲ ἀριθμὸ, γιὰ νὰ πιάσουν τουλάχιστον ἓνα μέρος ἀπ’ αὐτὸ τὸ συρφετό.”

Αὐτὸ μοῦ φαίνεται πολὺ φυσικὸ [ἀπάντησε ὁ Πύκλερ στὸν εἰσαγγελέα], διότι ἡ κυβέρνηση δὲν τιμωρεῖ κανένα αὐστηρὰ καὶ ἔτσι θὰ ἔπρεπε οἱ ἄνθρωποι νὰ εἶναι πολὺ ἀγαθοὶ καὶ κουτοί, ἐὰν θὰ ρίσκαραν νὰ ἐκτεθοῦν στὴ ἀναπόφευκτη ἐκδίκηση τῶν ληστῶν. Ἐάν, ἀντίθετα, ἤξεραν ὅτι κάθε ληστής πού συλλαμβάνεται θὰ καταδικαζόταν ἀπὸ ἓνα στρατιωτικὸ δικαστήριον καὶ θὰ ἐκτελεῖτο μέσα σὲ 24 ὥρες, τότε ἡ κυβέρνηση θὰ μποροῦσε νὰ ἐλπίζει στὴν ὑποστήριξη τοῦ κόσμου. Ὁ εἰσαγγελέας σήκωσε τοὺς ὤμους καὶ εἶπε: “Αὐτὸ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ μᾶς· πρέπει νὰ τὸ ἀφήσουμε στὴν κρίση ἀνωτέρων”»¹⁴.

Τὸ γενικὸ κλίμα στοῦ Μυστρά, λοιπόν, εἶναι βαρὺ λόγῳ τῶν αὐξανόμενων περιπτώσεων ληστείας. Ὁ Πύκλερ γράφει σχετικὰ: «Ἐδῶ ὅλος ὁ κόσμος ἀνησυχεῖ πάρα πολὺ γιὰ αὐτὰ τὰ συμβάντα, διότι ἀρκετὲς φορὲς ὑπῆρξαν τὸ προανάκρουσμα μιᾶς γενικῆς ἐξέγερσης, στὴν ὁποία θὰ μποροῦσε νὰ συμβάλει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ βασιλιάς ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴ χώρα¹⁵. Ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Καποδίστρια συνέβησαν τρεῖς τέτοιες ἐξεγέρσεις, πού, λόγῳ τῆς ἔκτασής τους καὶ τῆς δυσκολίας νὰ καταπνιγοῦν, ὀνομάζονται μὲ τὸ δίκιο ἐξεγέρσεις καὶ οἱ ὁποῖες ἀπαιτοῦν ὅλο καὶ πιὸ μεγάλα μέσα γιὰ νὰ καταπολεμηθοῦν. Ἡ πρώτη ἦταν στὴ Μάνη, ἡ δεύτερη στὴ Μεσσηνία καὶ ἡ τρίτη στὴ Ρούμελη. Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι δὲν θὰ συνεχιστοῦν τέτοια συμβάντα μὲ ἀνοδικὴ κλίμακα».

14. Ἀφήγηση τῆς «περιπέτειας» τοῦ εἰσαγγελέα βλ. *Suedoestlicher Bildersaal*, τόμ. 3^{ος} (1841), σσ. 247-251.

15. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1836 ὁ Ὁθωνας ταξίδεψε στὴ Γερμανία, ὅπου παντρεύτηκε τὴν Ἀμαλία, δούκισσα τοῦ Ὁλδεμβούργου. Τὸ βασιλικὸ ζεῦγος ἔφτασε στὴν Ἑλλάδα οὔτε ἀρχὲς Φεβρουαρίου τοῦ 1837.

Ὁ Πύκλερ μὴ λαμβάνοντας ὑπόψη ὅλες αὐτὲς τὶς δυσχέρειες, μένει ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὴ διαμονή του στὸ Μυστρᾶ, κυρίως λόγῳ τῆς εὐγένειας τῶν κατοίκων καὶ τῶν πανέμορφων τοπιῶν ποὺ γνωρίζει ἐκεῖ. Ἡ περιοχὴ τοῦ ἀρέσει μάλιστα τόσο πολὺ, ποὺ συλλαμβάνει τὴν ἰδέα νὰ ἀποκτήσει μιὰ μεγάλη ἰδιοκτησία σὲ μιὰ τοποθεσία, τὸ λεγόμενο «Κυπαρίσσι», κοντὰ σὲ ἓνα γιγαντιαῖο κυπαρίσσι, καὶ νὰ γίνει «πολίτης τῆς Σπάρτης»¹⁶. Ὅμως ὡς συγγραφέας ταξιδιωτικῶν διβλίων αἰσθάνεται τὴν ὑποχρέωση ἀπέναντι στοὺς ἀναγνώστες του νὰ ἐπισκεφθεῖ τὰ πάντα καὶ νὰ τὰ περιγράψει.

Ἔτσι, ὁ Πύκλερ ἀποφασίζει νὰ συνεχίσει τὴν περιοδεία του στὴν Πελοπόννησο. Ὁ ἐπόμενος στόχος του εἶναι ἡ κορυφὴ τοῦ Ταῦγετο. Γιὰ τὴν ἀνάβαση στὸν Ταῦγετο χρειάζονται τουλάχιστον 20 ἄνδρες ὡς συνοδεία, ὅπως τοῦ ὑποδεικνύουν οἱ τοπικὲς ἀρχές. Ἡ ἀναχώρησή του, ὅμως, ἀναβάλλεται γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο:

«Δυστυχῶς χθὲς ξέσπασε μιὰ ἐξέγερση στὴν περιοχὴ τῆς Μονεμβασίας. Ἐδίωξαν τὶς ἀρχές μαζί μὲ τοὺς χωροφύλακες καὶ ἔκλειψαν τὸ ταμεῖο τῆς κυβέρνησης μὲ 4000 δραχμές. Γιὰ αὐτὸ τὸν λόγο ὅλοι οἱ χωροφύλακες καὶ ὅλες οἱ διαθέσιμες μονάδες τῆς φάλαγγας ἀναχώρησαν ἀπὸ ἐδῶ. Ἀναγκαστικά πρέπει νὰ μείνω ἐδῶ, μέχρι νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ ἡσυχία ἐκεῖ».

Ὅταν ὁ Πύκλερ ξεκινάει τελικὰ ἀπὸ τὸν Μυστρᾶ, ἔχει μαζί του τὸν γιό τοῦ συνταγματάρχη Γιατράκου, «τὸν καπετὰν Γεώργιο μαζί μὲ δύο ἀξιωματικούς τῆς φάλαγγας καὶ δύο παλικάρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὁ ἓνας ἦταν Αἰγύπτιος, ποὺ εἶχε ἀσπαστεῖ τὸ χριστιανισμό. Γιὰ προστασία εἶχε ἐπίσης μαζί του τέσσερις χωροφύλακες πεζοὺς καὶ τὸ δήμαρχο ἑνὸς χωριοῦ ποὺ θρῖσκεται στίς πρόποδες τοῦ Ταῦγετο μὲ δέκα στρατιῶτες ἀπὸ τὴν ἐθνοφρουρά. Αὐτὴ τὴν ἀκολουθία συνόδεψαν γιὰ μιὰ ὥρα ἀκόμη μερικοὶ προύχοντες τοῦ Μυστρᾶ, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ εὐγενικὸς ξενοδόχος μας, ὁ κύριος Σαλταφέρη. Στὸ δρόμο μας ἓνας ἀπὸ τοὺς κυρίους μίλησε μὲ τὸ γραμματέα μου καὶ μὲ τὰ λεγόμενά του ἀποκάλυψε κάτι ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ ἐθνικὸ χαρακτήρα. Τοῦ εἶπε ὅτι ἦταν μεγάλη χαρὰ καὶ τιμὴ γι' αὐτὸν νὰ μὲ δεχθεῖ ὡς ἐπισκέπτη, συγχρόνως ὅμως λυπήθηκε, γιατί ἔπρεπε νὰ μοιραστεῖ αὐτὴ τὴν τιμὴ μὲ τόσους ἄλλους ἀπὸ τὴν ἀντίθετη φατρία. Ἐγώ, φυσικά, ἀνταπέδωσα στὸν καθένα ποὺ μοῦ συμπεριφέρθηκε εὐγενικά, χωρὶς νὰ ρωτήσω, ἂν εἶναι ὑπὲρ τοῦ Παλαιοῦ Μυστρᾶ ἢ

16. Λεπτομέρειες γιὰ τὸ «σχέδιο-Κυπαρίσσι», βλ. στὴ μελέτη μου «Ὁ Γερμανὸς πρίγκιπας Πύκλερ, ὁ Πελοποννήσιος», σσ. 23-24, 30-31. (Πλήρη τίτλο, βλ. ὑποσημ. 21).

ὑπὲρ τῆς Νέας Σπάρτης, φιλονικία πού μοιάζει κάπως μὲ τὸν πόλεμο τῶν Ρόδων»¹⁷.

Μὲ τὴν πολυάριθμη συνοδεία του ὁ Πύκλερ ἐπιχειρεῖ τὴν ἀνάβαση τοῦ Ταύγετου. Γράφει κατὰ λέξη:

«Μετὰ ἀπὸ δύο ὥρες, πού μᾶς προσέφεραν μιὰ συνεχῇ ἀπόλαυση, ἡ ὁποία θὰ ἄξιζε γιὰ μῆνες μεγάλης κόπωσης, φτάσαμε, ἔστω καὶ ἀπὸ κακὰ μονοπάτια, στὸ ὁμορφο κλέφτικο χωριὸ Κουμουστά. Οἱ κάτοικοί του σίγουρα θὰ μᾶς εἶχαν κατακλέψει, ἐὰν δὲν μᾶς συνόδευαν οἱ δύο καπεταναῖοι τῆς περιοχῆς τους. Κάτω ἀπὸ τέτοιες συνθήκες μᾶς ὑποδέχθηκαν μὲ τὴν πιὸ εὐγενικὴ ἀφοσίωση».

Γενικά, ἡ ἐκδρομὴ στὴν κορυφὴ τοῦ Ταύγετου, μὲ ἄλογα, μουλάρια καὶ στὸ τέλος μὲ τὰ πόδια, εἶναι πολὺ δύσκολη καὶ ἐν μέρει μάλιστα ἐπικίνδυνη. Ὁ Πύκλερ κουράζεται πιὸ πολὺ ἀπὸ ποτὲ ἄλλοτε στὴ ζωὴ του. Βλέπει, ὅμως, σὲ αὐτὴ τὴ διαδρομὴ τόσο ὁμορφα τοπία, πού τοῦ λείπουν συχνὰ τὰ λόγια γιὰ νὰ τὰ περιγράψει. Ἐπιπλέον, ἡ μεγαλύτερη ἀνταμοιβὴ ἀπ' ὅλες εἶναι τὸ κατόρθωμα νὰ φτάσει στὸ στόχο του. Ὑπάρχουν μόνο δύο διάσημοι ξένοι, λέει ὁ Πύκλερ μὲ ὑπερηφάνεια, πού ἔχουν ἀνέβει πρὶν ἀπὸ αὐτὸν στὴν κορυφὴ τοῦ Ταύγετου: ὁ Ἴμπραῆμ πασᾶς καὶ ὁ στρατηγὸς Τσώρτς (Church).

Στὴ συνέχεια ὁ Πύκλερ ἐπισκέπτεται τὴν Μάνη, πού δὲ φημίζεται γιὰ τὴν ἀσφάλειά της. Ἀλλὰ κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τοῦ γιοῦ τοῦ Γιατράκου, ὁ ὁποῖος τὸν συνοδεύει καὶ πάρα πέρα, δὲν αἰσθάνεται φόβο. «Ὁ καπετὰν Γιώργης», γράφει, «εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ προσεκτικούς καὶ ἔμπειρους ἀρχηγούς συνοδείας πού μπορεῖ κανεὶς νὰ φανταστεῖ. Σὲ κάθε ἀμφίβολο πέρασμα δὲν παρέλειπε ποτὲ νὰ λαμβάνει διάφορα στρατιωτικὰ μέτρα προφύλαξης. Συνήθως, ὁ ἴδιος ἐλάμβανε θέση στὸ πιὸ ἐκτεθειμένο σημεῖο, ἀπ' ὅπου μπορούσε νὰ ἐπιβλέπει τὰ πάντα καὶ ἀπ' ὅπου δὲν ἔφευγε, πρὶν νὰ εἶχε ξεπεραστεῖ ὁ παραμικρὸς κίνδυνος».

Ἔτσι, ὁ Πύκλερ φτάνει τέλος Ἰουνίου σῶος στὴ Μεσσηνία, ὅπου θὰ κάνει μιὰ δεκαήμερη περιοδεία. Ὁ πρῶτος σταθμὸς του εἶναι ἡ Κορώνη καὶ μετὰ, διὰ θαλάσσης, πηγαίνει στὸ Ναβαρίνο. Ἐκεῖ, τὸν ὑποδέχεται ὁ ἔπαρχος, ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Καρατζᾶ, ὁ ὁποῖος εἶναι, κατὰ τὴν ἐντύπωση τοῦ Πύκλερ, ἓνας μορφωμένος ἄνδρας μὲ πολλὲς γνώσεις. Ἐχοντας πάρει μέρος στὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου, δίνει μιὰ ἔστω σύντομη περιγραφὴ τῆς σύγκρουσης στὸ Γερμανὸ ἐπισκέπτη του, ὁ ὁποῖος τὴν καταγράφει, ὅπως πάντοτε, στὸ ἡμερολόγιό του. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτό, οἱ δύο ἄνδρες ἔχουν ἀκόμη πολλὲς ἄλλες ἐνδιαφέρουσες συζητήσεις. Μεταξὺ ἄλλων μιλοῦν καὶ γιὰ τὸ πρόβλημα τῶν ληστειῶν στὴ Μεσσηνία.

17. Suedoestlicher Bildersaal, τόμ. 3^{ος} (1841), σσ. 256-257.

Ὁ Πύκληρ γράφει:

«Ἡ συζήτηση πῆγε ἀπὸ τὰ μεγάλα θέματα στὰ μικρὰ καὶ ὁ ἑπαρχος μᾶς διηγήθηκε τὴν ἱστορία μιᾶς μικρῆς ληστείας, ἡ ὁποία εἶναι πάντως χαρακτηριστικὴ καὶ συμβάλλει στὴν περιγραφή τῶν ἡθῶν στὴν Ἑλλάδα.

Κάπου κοντὰ στὸ χωριὸ Βλαχόπουλο εἶχαν κλέψει ἀπὸ ἓνα γυρο-λόγο ὅλα τὰ ἐμπορεύματα. Μερικὲς παρόμοιες περιπτώσεις κλεψιᾶς εἶχαν συμβεῖ καὶ πρὶν, καὶ ὅλος ὁ κόσμος ἦταν πεπεισμένος ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἦταν οἱ ληστές. Τότε οἱ ἀρχὲς ἀνακοίνωσαν στοὺς χωριάτες ὅτι ἔπρεπε εἴτε νὰ βροῦν τὰ κλεμμένα ἐμπορεύματα καὶ νὰ τὰ ἐπιστρέψουν, εἴτε νὰ δώσουν στὸ γυρολόγο τόσα χρήματα ὅσα ἄξιζαν τὰ ἐμπορεύματά του. Ἐὰν δὲν τὸ ἐπρατταν καὶ ὅπωςδήποτε μέχρι νὰ συμμορφωθοῦν, ἔπρεπε νὰ παρέχουν, μὲ δικά τους ἔξοδα, καταλύματα σὲ στρατιῶτες στὸ χωριὸ τους. Ὁ δημογέροντας μάζεψε τοὺς κατοίκους, γιὰ νὰ τοὺς ἀνακοινώσει αὕτη τὴν διαταγή. Αὐτοὶ παρακάλεσαν νὰ τοὺς δοθεῖ μιὰ ἐβδομάδα χρόνος, γιὰ νὰ τὸ σκεφθοῦν, αἴτημα τὸ ὁποῖο ἔγινε ἀποδεκτό. Ὅταν πέρασε ἡ προθεσμία, οἱ κάτοικοι ρωτήθηκαν πάλι καὶ ἀπάντησαν τὸ ἑξῆς: “Δὲν θὰ πληρώσουμε, οὔτε θέλουμε νὰ παρέχουμε καταλύματα σὲ στρατιῶτες, διότι, ὅπως ξέρουμε ὅλοι, ὑπάρχει ὁ ἓνας καὶ ὁ ἄλλος κλέφτης ἀνάμεσά μας. Ὁ γυρολόγος, ὅμως, θὰ πάρει πίσω ὅλα τὰ ἐμπορεύματά του”. Τὸ ἄλλο πρωί, πράγματι, τὸ κουτί τοῦ γυρολόγου κρεμόταν ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ δημογέροντα καὶ δὲν ἔλειπε οὔτε μιὰ καρφίτσα. Ἔτσι, ἡ ὑπόθεση ἔληξε.

Σὲ ἓνα ἄλλο χωριὸ ἀποκαλύφθηκε μάλιστα τὸ ἑξῆς: “Ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ δούλευαν στὰ χωράφια τους τὴν ἡμέρα καὶ τὴ νύχτα “δούλευαν” στὸ δημόσιο δρόμο. Ὁ δημογέροντάς τους, πού εἶχε καταδιώξει πολὺ αὐστηρὰ μερικοὺς κλέφτες ἀπὸ ἄλλα χωριά (πιθανῶς ἀπὸ ζήλεια), ἦταν ὁ ἴδιος κλεπταποδόχος καὶ ἀρχηγὸς τῶν κλεφτῶν στὸ δικό του χωριό”.

Τὰ σχόλια τοῦ ἐπαρχοῦ τοῦ Ναβαρίνου σχετικὰ μὲ αὐτὰ τὰ συμβάντα εἶναι τὰ ἑξῆς: «Οἱ ληστείες, πού συμβαίνουν τώρα σχεδὸν κάθε μέρα, αὐξήθηκαν τόσο ραγδαῖα ἀπὸ τὴ στιγμή πού ὁ λαὸς ἔμαθε ὅτι ἡ δικαστικὴ διαδικασία ὁργανώθηκε μὲ ἐντελῶς εὐρωπαϊκὸ τρόπο. Δηλαδή ἀκόμη καὶ ὁ πασίγνωστος ληστής δὲν μπορεῖ νὰ καταδικαστεῖ, ἂν δὲν βρεθοῦν δύο μάρτυρες ἐναντίον του, πού δὲν πρέπει νὰ εἶναι οὔτε συγγενεῖς οὔτε ὑπηρετές τοῦ κατηγοροῦ. Ἔτσι, οἱ χωριάτες μας, πού δὲν εἶναι κουτοί, κατάλαβαν ὅτι, ἂν προσέχουν λιγάκι, δὲν ἔχουν νὰ φοβηθοῦν τίποτε. Ἴδου τὸ θλιβερὸ ἀποτέλεσμα».

Σὲ αὐτὸ ὁ Πύκληρ ἀπαντᾷ ὅτι τὴν πατρίδα του ἔχει συμβεῖ κάτι ἀντίστοιχο. Καὶ ἐκεῖ ἀπὸ τότε πού ἄλλαξε τὸ σύστημα δικαίου, πρὸς τὴν

ἴδια κατεύθυνση, ὅπως τώρα στὴν Ἑλλάδα, ὁ ἀριθμὸς τῶν ληστειῶν αὐξήθηκε σὲ ἀνησυχητικὸ βαθμὸ. Τὸ συμπέρασμα τοῦ Πύκλερ εἶναι ὅτι δὲν φταῖνε οἱ ἄνθρωποι, οὔτε οἱ «ἀγαθοὶ» Πρῶσσοι, οὔτε οἱ «κακοὶ» Ἕλληνες, ἀλλὰ φταῖνε οἱ νόμοι, ποὺ «εἶναι φτιαγμένοι μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε τὸ κεντρί τοῦ κακοῦ νὰ μεγαλώνει ἀντὶ νὰ ἐξαφανιστεῖ». Σχετικὰ μὲ τὴν πρακτικὴ ἀντιμετώπιση τῶν πολλῶν περιπτώσεων ληστείας στὴν πατρίδα του, ὁ Πύκλερ διηγεῖται ἀκόμη τὸ ἑξῆς: Ἀφοῦ τὰ δικαστήρια δὲν μποροῦσαν νὰ δώσουν λύση στὸ πρόβλημα, οἱ γαιοκτῆμονες συμφώνησαν μετὰξὺ τους ὅτι θὰ συμβιδιάζονται μὲ τοὺς ληστὲς ποὺ πιάνονται ἐπ' αὐτοφώρῳ καὶ ποὺ σπάνια ἔχουν τὸ θράσος νὰ ἀρνηθοῦν τὸ ἐγκλημά τους. Δηλαδή οἱ ληστὲς θὰ πληρώνουν μὲ τὴ δουλειὰ τῶν χειρῶν τους, τουλάχιστον ἓνα μέρος τῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων ποὺ ἔχουν κλέψει. Καὶ ὁ Πύκλερ καταλήγει: «Υπάρχουν πολλοὶ καλοὶ ἐργάτες μετὰξὺ τους, τοὺς ὁποίους ὁ επιθεωρητὴς τῶν κήπων μου ἔχει τὴ χαρὰ νὰ ξαναδύλεψε κάθε χρόνο»¹⁸.

Γιὰ τελευταία φορά, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μεγάλης περιόδου τοῦ στὴν Πελοπόννησο, ὁ Πύκλερ ἀναφέρεται στὸ θέμα τῶν ληστειῶν, ὅταν ἔχει ὀλοκληρώσει τὴ δεκαήμερη διαδρομὴ του στὴ Μεσσηνία. Ἐπισκέπτεται τὴν ἀρχαία Μεσσηνίη, ὅπου θαυμάζει πρὶν ἅπ' ὅλα τὰ τεράστια τείχη ὀχύρωσης. Πρὶν συνεχίσει τὸ δρόμο του πρὸς τὴ Φιγαλεία, διανυχτερεύει στὸ μοναστήρι Βουλκάνου. Ἐκεῖ, τὸν περιμένει μιὰ εὐχάριστη ἐκπληξη. Ὁ ταγματάρχης Φέντερ (Feder) ἔχει ἔρθει ἐπίτηδες, γιὰ νὰ τὸν ἀποχαιρετήσει. Στὸ ἡμερολόγιό του ὁ Πύκλερ γράφει:

«Σχετικὰ μὲ τὸν ταγματάρχη Φέντερ ὅλοι, Ἕλληνες, φιλέλληνες καὶ Γερμανοί, τὸν ἐπιδοκιμάζουν καὶ τὸν ἐπαινοῦν. Παλαιότερα ὡς ἐπικεφαλῆς τοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατηγοῦ Σμάλτζ (Schmalz), ἔκανε ἐξαιρετικὴ δουλειὰ στὴν ἐξέγερση τῆς Μάνης. Ἀπὸ τότε, λόγω τῆς σοφῆς καὶ θαρραλέας συμπεριφορᾶς του, ποὺ βασίζεται στὴ βαθιὰ γνώση τῆς ἐλληνικῆς νοοτροπίας, αὐτὸς εἶναι ὁ ἄνδρας ποὺ κρατᾷ σὲ ὑποταγὴ τὸ πιὸ μεγάλο μέρος τῆς Πελοποννήσου καὶ ὁ ὁποῖος θὰ μποροῦσε νὰ ἐγγυηθεῖ μιὰ διαρκῆ τάξη, ἂν οἱ κυθερνῶντες θὰ τοῦ ἄφηναν “λυμένα τὰ χέρια”. Πράγματι, ὅποτε διατάχθηκε ἀπὸ τὴν κυβέρνηση νὰ ἀναλάβει δράση, εἴτε σὰν φίλος εἴτε σὰν ἐχθρὸς, σὲ ὅλα τὰ μέρη τῆς ἐπικράτειας τὸν ἐκτίμησαν [.....] Αὐτὴ τὴ στιγμή ὁ Φέντερ ἐπιχειρεῖ, ὡς ἐπικεφαλῆς τοῦ Τάγματος χωροφυλακῆς τῶν Μανιατῶν, τὸ ὁποῖο ἔχει

18. Συζήτηση μὲ τὸν ἑπαρχο τοῦ Ναβαρίνου δλ. Suedoestlicher Bildersaal, τόμ. 3^{ος} (1841), σσ. 321-324.

δημιουργήσει ο ίδιος, μιὰ αποστολή ἐκκαθάρισης στη Μεσοηνία (διότι ἀκόμη καί μετά ἀπό 2000 καί πλέον χρόνια οἱ Σπαρτιᾶτες φιλονικοῦν μέ τούς Μεσσηνίους)».

Τελικά, στή μακρὰ συζήτηση πού ἔχει ὁ Πύκλερ μέ τόν Φέντερ, τὸ θέμα ἔρχεται καί πάλι στο πρόβλημα τῆς ληστείας καί ὁ Φέντερ διηγεῖται διάφορα σχετικά ἀπὸ τὴν πλούσια προσωπικὴ ἐμπειρία του. Ἔχει τὴ γνώμη ὅτι ἡ ραγδαία αὔξηση τῶν ληστειῶν, πού ἀπειλεῖ τὸ σύνολο τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, ὀφείλεται στο γεγονός ὅτι ἡ κυβέρνηση προσπαθεῖ νὰ σταματήσει τὸ κακὸ μέ ἓνα παρεξηγημένο φιλελευθερισμό, δηλαδή διὰ μέσου τῆς νομικῆς διαδικασίας, ἀντὶ μέ τὴν ἄμεση δράση στρατιωτικῶν δικαστηρίων. Ἔτσι, ἡ κυβέρνηση ἀναγκάζεται νὰ ἐπιχειρεῖ ἔκτακτες καί πολὺ δαπανηρὲς ἀποστολές, ὅπως τὴν τωρινὴ στή Μεσοηνία, τῆς ὁποίας εἶναι ἐπικεφαλῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ τέτοιες ἀποστολές ἔχουν, κατὰ τὴ γνώμη του, μόνο ἓν μέρος ἀποτελέσματα καί μόνο γιὰ λίγο καιρό.

«Ὁ Φέντερ ἔλεγε: «Παλαιὰ οἱ δημογέροντες ἦταν πολὺ πρόθυμοι νὰ πιάσουν καί νὰ παραδώσουν ὅλο τὸν πασίγνωστο συρφετὸ ληστῶν. Αὐτοὶ οἱ κακοποιοί, ὅμως, στάλθηκαν γρήγορα πίσω, μετὰ ἀπὸ τὴν ἔκτιση μιᾶς μικρῆς ποινῆς ἢ καί ἐντελῶς ἀτιμώρητοι. Καί τότε δὲν παρέλειψαν νὰ ἐκδικηθοῦν σκληρὰ τίς ἀρχές καί αὐτοὺς πού τούς εἶχαν καταγγείλει. Εἴτε τούς ἔκοψαν τὰ δένδρα, ἐλιές ἢ συκιές, εἴτε τούς ἔκαψαν τὸ σιτάρι, εἴτε σκότωσαν τὰ ζῶα τους ἢ καί, σὲ μερικές περιπτώσεις, τούς ἴδιους. Σὰν συνέπεια, σχεδὸν ὅλοι οἱ δημογέροντες δήλωσαν ὅτι, κάτω ἀπὸ τέτοιες συνθήκες, δὲν θὰ καταγγέλλουν οὔτε θὰ παραδίδουν πιά κανένα ληστή· ἂς ἔρθει ἡ κυβέρνηση μόνη τῆς νὰ τούς πιάσει, ἐὰν τὸ ἐπιθυμεῖ. Αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Φέντερ λυπᾶται πρὸ πολὺ εἶναι ὅτι μέ αὐτὸ τὸν τρόπο ἐκδίκησης, πὺν διαπράττεται τώρα παντοῦ, ἡ εὐημερία τῆς χώρας ὑφίσταται σοβαρὲς βλάβες, διότι καταστρέφονται τόσα χρήσιμα ἀγαθὰ. Ἐπιπλέον, οἱ κακοποιοὶ στοὺς ὁποίους ὁ Φέντερ ἔκανε παρατηρήσεις λόγω τῶν ἀδικημάτων τους, δὲν ἔδειξαν καμία κατανόηση. Ἀντίθετα, ἐπέμειναν ὅτι οἱ δράσεις τους ἦταν ἐντελῶς δικαιολογημένες, ἀφοῦ τὰ κατεστραμμένα ἀγαθὰ δὲν ἀνήκαν στοὺς φίλους τους, ἀλλὰ στοὺς **φανεροὺς ἐχθροὺς** τους. Ἐπομένως, εἶναι πραγματικὰ γελοῖο νὰ θέλει κανεὶς νὰ καταπολεμήσει τέτοιες ἀντικοινωνικὲς νοοτροπίες, πὺν ἔχουν τὴ ρίζα τους στο παρελθὸν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, μέ συγχώρηση, μέ ἡπιότητα καί μέ νομικὲς λεπτολογίες. Μόνο μέ μεγάλη αὐστηρότητα μπορεῖ νὰ σταματήσει τὸ κακὸ πρὸς τὸ παρόν, μέχρι νὰ ἐκπαιδευθεῖ ὁ λαὸς μέ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου. Ἄλλωστε, οἱ Ἕλληνες δὲν φταῖνε γι' αὐτὴ τὴν κατάσταση. Διότι δὲν ὑπῆρχαν ἤδη γενικὴ ἡσυχία καί τάξη στή διάρκεια τῆς διακυβέρνησης τοῦ κράτους ἀπὸ τὸν Καποδίστρια; Αὐτὸς τὸ ἐπέτυχε, διότι ἡ κυβέρνηση

του δέν ἔδειχνε ποτέ ἀδυναμία ἢ φόβο, οὔτε προσπάθησε ποτέ νά κυβερνήσει τὸν ἑλληνικὸ λαό, πού διοικεῖτο γιὰ αἰῶνες μὲ ἀπόλυτο δεσποτισμό, μὲ μοντέρνες θεωρίες ἐντελῶς ἀντίθετες στὰ ἥθη τοῦ παρελθόντος»¹⁹.

Τέλος, θὰ ἤθελα νά ἐπισημάνω, ὅτι ἐτοιμάζεται μιὰ ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ διβλίου τοῦ Πύκλερ γιὰ τὸ ταξίδι του στὴν Ἑλλάδα, πού θὰ ἐκδοθεῖ, ἀπ' ὅσα γνωρίζω, ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαγεωργίου-Βενετᾶ μὲ τὴ χορηγία τῆς Ἑθνικῆς Τράπεζας. Αὐτὴ ἡ μετάφραση δέν βασίζεται στὴν ἀρχικὴ ἔκδοση τῶν τριῶν τόμων 1838 καὶ 1840/41 (βλ. ὑποσημ. 1), ἀλλὰ σὲ μιὰ συντομευμένη ἔκδοση, πού δημοσιεύθηκε σὲ ἓναν τόμο γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1968²⁰. Σὲ αὐτὴ τὴν ἔκδοση, πού ἀπευθύνεται σὲ ἓνα μὴ εἰδικὸ γερμανικὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τοῦ 20^{ου} αἰῶνα, τὸ κείμενο εἶναι συντομευμένο περίπου κατὰ τὸ μισό. Κάτω ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὀπτική, εἶναι φυσικὸ νά παραλείπονται τὰ μέρη, πού ἔχουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον μόνο γιὰ τὸ ἑλληνικὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ καὶ γιὰ ἱστορικούς. Ἔτσι, δέν εἶναι ἐντελῶς τυχαῖο, ὅτι σχεδὸν ὅλα τὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Πύκλερ γιὰ τὴν Ἑλλάδα, τὰ ὁποῖα ἔχω μεταφράσει σὲ προηγούμενες μελέτες, δὲ συμπεριλαμβάνονται στὴ συντομευμένη ἔκδοση²¹. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν παροῦσα μελέτη. Οἱ μεγάλες σκηνές ληστείας πού περιγράφονται ἐκτενέστατα στὸ ἔργο τοῦ Πύκλερ καὶ τίς ὁποῖες ἔχω παρουσιάσει ἐδῶ σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση, λείπουν ἀπὸ αὐτὴ τὴ σύντομη ἔκδοση*.

19. Συζήτηση μὲ τὸν ταγματάρχη Φέντερ στὸ μοναστήρι Βουλκάνου βλ. *Suedoestlicher Bildersaal* τόμ. 3^{ος} (1841), σσ. 343-346. – Γιὰ τὸν Φέντερ πρβλ. τὴ μελέτη τοῦ Γιάννη Ἀναπλιώτη, «Γράμμα τοῦ Βαυαροῦ στρατιωτικοῦ Φέδερ», *Πρακτικὰ τοῦ Α' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, Σπάρτη Σεπτ. 1975, τόμ. 3^{ος}, Ἀθῆναι 1976-78, σσ. 369-376. Τὸ μακροσκελὲς γράμμα στὰ Ἑλληνικά πού ἔγραψε ὁ Φέντερ στὸ φίλο του Πέτρο Κουτῆφαρη ἀπὸ τὴν Μεσσηνιακὴ Μάνη τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1842, μόλις εἶχε ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, μετὰ ἀπὸ μιὰ διαμονὴ ὀκτῶ χρόνων, ἀποδεικνύει τὸν ἀληθινό, βαθύ φιλελληνισμό τοῦ ἀνδρα αὐτοῦ.

20. Fuerst von Pueckler-Muskau, *Suedoestlicher Bildersaal* [Νότιο-Ἀνατολικὴ Πινακοθήκη], herausgegeben und mit Nachwort von Klaus Guenther Just.

21. Α': «Ἐπίσκεψη τοῦ Γερμανοῦ πρίγκιπα Πύκλερ στὸ Ναύπλιο τὸ 1836», *Ναυπλιακὰ Ἀνάλεκτα*, Τόμος V (2004), Ἑκδοση Δήμου Ναυπλιέων, σσ. 217-227. Β': «Ἡρώες καὶ ἐπεισόδια ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, κατὰ τὴν ἀφήγηση τοῦ Γερμανοῦ πρίγκιπα Πύκλερ», *Μνημοσύνη*, τόμ. 16^{ος} (Ἀθῆναι 2003-2005), σσ. 97-114. Γ': «Ὁ Γερμανὸς πρίγκιπας Πύκλερ, ὁ Πελοποννήσιος», *Πρακτικὰ τοῦ Ζ' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν* (Πύργος – Γαστούνη – Ἀμαλιάδα 11-17 Σεπτ. 2005), τόμ. Γ', Ἀθῆναι 2007, σσ. 15-32.

* Εὐχαριστῶ τὸ Δημ. Χ. Γεωργόπουλο, Ἱστορικὸ-Ἀρχαιολόγο, γιὰ τὴν εὐγενικὴ ἐπιμέλεια τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου.

SUMMARY

Regina Quack-Manoussakis, Atrocious Stories of Robbery in the Peloponnese in 1836, told by the German Traveller Prince of Pueckler-Muskau

The Prince Hermann von Pueckler-Muskau (1785-1871) was by heritage the sovereign of two small counties, Muskau and Branitz, which became part of Prussia after the victory over Napoleon in 1815. He acquired the title of prince in 1822.

Pueckler was known as an eccentric character, but besides that he was a very gifted man which an all-round, even though not scientific, breeding in arts, literature, history and philosophy. The two big goals in his life were creating landscape parks, as he did in the counties he owned, and going on long trips which he would then recount in his numerous travel books. His longest journey led him, between 1835 and 1841, to North Africa, Greece, Egypt and Syria. He passed the whole year of 1836 in Greece and visited practically all parts of the country. He published three books about his stay in Greece and his descriptions offer us a profound insight into the situation of the newly founded independent state under the young King Otto.

One of the big problems the government had to handle this period was that of criminal activities in the form of robbery. Pueckler encountered this problem several times, especially during his round trip in the Peloponnese which lasted a total of four months. In his books he tells us really shocking stories of cases of robberies which occurred during his journey and which he describes, as he always does, in an utterly detailed and vivid manner.